

MASTEROPLEIDING

RECHT EN BESTUUR

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

QANU
Catharijnesingel 56
PO Box 8035
3503 RA Utrecht
The Netherlands

Telefoon: +31 (0) 30 230 3100
E-mail: support@qanu.nl
Internet: www.qanu.nl

Projectnummer: Q0659

© 2018 QANU

Tekst en cijfermateriaal uit deze uitgave mogen, na toestemming van QANU en voorzien van bronvermelding, door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook, worden overgenomen.

INHOUDSOPGAVE

RAPPORT OVER DE MASTEROPLEIDING RECHT EN BESTUUR VAN DE RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDING	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING	5
SAMENSTELLING VAN HET PANEL.....	5
WERKWIJZE VAN HET PANEL	6
SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL	10
BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING	13
BIJLAGEN	25
BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELLEDEN	27
BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER.....	29
BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES.....	36
BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN HET PROGRAMMA.....	37
BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA	38
BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN	40

Dit rapport is vastgesteld op 10/10/2018.

RAPPORT OVER DE MASTEROPLEIDING RECHT EN BESTUUR VAN DE RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Dit rapport volgt het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO (d.d. 19 december 2014).

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDING

Masteropleiding Recht en Bestuur

Naam van de opleiding:	Recht en Bestuur
CROHO-nummer:	66461
Niveau van de opleiding:	master
Oriëntatie van de opleiding:	academisch
Aantal studiepunten:	60 EC
Afstudeerrichtingen:	-
Locatie(s):	Groningen
Variant(en):	voltijd, deeltijd, duaal
Onderwijstaal:	Nederlands
Vervaldatum accreditatie:	03/07/2019

Het bezoek van het visitatiepanel Rechtsgeleerdheid aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Groningen vond plaats op 22 - 25 januari 2018.

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING

Naam van de instelling:	Rijksuniversiteit Groningen
Status van de instelling:	bekostigde instelling
Resultaat instellingstoets:	positief

SAMENSTELLING VAN HET PANEL

De NVAO heeft op 7 augustus 2017 ingestemd met de samenstelling van het panel. Het panel dat de masteropleiding Recht en Bestuur beoordeelde bestond uit:

- Em. prof. mr. A.F.M. (Adriaan) Dorresteyn, emeritus hoogleraar in Transnationale aspecten van het ondernemingsrecht aan de Universiteit Utrecht [voorzitter];
- Prof. mr. E. (Elies) van Sliedregt, hoogleraar International and Comparative Criminal Law aan Leeds University (Groot-Brittannië) [vice-voorzitter];
- Prof. dr. R.A. (Ramses) Wessel, hoogleraar International and European Law and Governance aan de Universiteit Twente;
- Prof. mr. dr. A.J.C. (Adrienne) de Moor-van Vugt, hoogleraar Staats- en bestuursrecht aan de Universiteit van Amsterdam;
- Em. prof. mr. L.C. (Laurens) Winkel, emeritus hoogleraar Rechtsgeschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam;
- Em. prof. mr. drs. H.P.A.M. (Henk) van Arendonk, emeritus hoogleraar Belastingrecht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam;
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB, masterstudent Nederlands Recht, specialisatie Staats- en Bestuursrecht, aan Maastricht University [studentlid].

Het panel werd ondersteund door drs. R.L. (Renate) Prenen, die optrad als secretaris.

De curricula vitae van de panelleden zijn opgenomen in bijlage 1.

WERKWIJZE VAN HET PANEL

De visitatiegroep Rechtsgeleerdheid

De beoordeling van de masteropleiding Recht en Bestuur aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Groningen was onderdeel van de visitatie Rechtsgeleerdheid. Van oktober 2017 tot en met maart 2018 beoordeelden drie panels in totaal 92 opleidingen aan elf universiteiten. In overleg met de NVAO is ervoor gekozen om binnen de overkoepelende visitatiegroep Domein Rechtsgeleerdheid drie subclusters (in het vervolg clusters) van instellingen aan te wijzen:

Cluster I	Universiteit van Amsterdam, Vrije Universiteit, Erasmus Universiteit Rotterdam, Nyenrode Business Universiteit;
Cluster II	Universiteit Leiden, Tilburg University, Universiteit Utrecht;
Cluster III	Maastricht University, Open Universiteit, Radboud Universiteit, Rijksuniversiteit Groningen.

Cluster I

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter)
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers
- Prof. dr. mr. A.L.B (Aurelia) Colombi Ciacchi
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad LLM
- Prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. mr. dr. P. (Peggy) Valcke
- Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik

Cluster II

- Em. prof. dr. R. (Roel) Fernhout (voorzitter)
- Prof. dr. J. (Jan) Struiksma (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. G.P.M.F. (Gerard) Mols
- Prof. dr. B.E. (Barbara) Reinhartz
- Prof. dr. M.G. (Michael) Faure
- Prof. dr. R.G. (Rainer) Prokisch
- Prof. dr. A.A.H. (Aukje) van Hoek
- Prof. dr. M.B.M. (Marco) Loos
- Prof. dr. J.B. (Hanneke) Spath
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. dr. A.A. (Antoon) Quaedvlieg

Cluster III

- Em. prof. mr. A.F.M. (Adriaan) Dorresteyn (voorzitter)
- Prof. mr. E. (Elies) van Sliedregt (vice-voorzitter)
- Prof. dr. R.A. (Ramses) Wessel
- Prof. mr. dr. A.J.C. (Adrienne) de Moor-van Vugt
- Em. prof. mr. L.C. (Laurens) Winkel
- Em. prof. mr. drs. H.P.A.M. (Henk) van Arendonk
- Prof. dr. Y. (Yves) Jorens

- Dr. D. (Dominique) Sluijsmans
- Dr. mr. S.A. (Sonja) Kruisinga
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. M. (Manuel) Desantes Real
- Prof. dr. A.A. (Antoon) Quaedvlieg
- Prof. mr. H.N. (Harriët) Schelhaas

Voor elk bezoek binnen een cluster werd vervolgens een subpanel aangesteld, gebaseerd op de expertise en beschikbaarheid van panelleden en rekening houdend met mogelijke belangenverstrengeling. Voor de beoordeling van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Groningen bestond het panel uit de volgende leden:

- Em. prof. mr. A.F.M. (Adriaan) Dorresteyn [voorzitter]
- Prof. mr. E. (Elies) van Sliedregt [vice-voorzitter]
- Prof. dr. R.A. (Ramses) Wessel
- Prof. dr. mr. A.J.C. (Adrienne) de Moor-van Vugt
- Em. prof. mr. L.C. (Laurens) Winkel
- Em. prof. mr. drs. H.P.A.M. (Henk) van Arendonk
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB [studentlid]
- Prof. dr. A.A. (Antoon) Quaedvlieg [referent]
- Prof. mr. H.N. (Harriët) Schelhaas [referent]

Coördinatie en secretarissen

Dr. Fiona Schouten was uitvoerend coördinator van de visitatie Rechtsgeleerdheid, drs. Linda te Marvelde supervisor en Marcella van Schie MA projectondersteuner. Voor cluster I traden drs. José van Zwieten (UvA, VU) en dr. Marianne van der Weiden (EUR, Nyenrode) op als secretaris, voor cluster II Adrienne Wieldraaijer-Huijzer MA (UL) en dr. Floor Meijer (TiU en UU) en voor cluster III drs. Renate Prenen (MU, OU, RU en RUG). Daarnaast was Fiona Schouten voor de bezoeken aan de UvA, EUR, MU en RU tweede secretaris vanwege parallelsessies in het programma en aan de RUG vanwege voorgenomen naamswijzigingen van opleidingen.

Consistentie en ijking

De consistentie in de beoordeling binnen en tussen de drie clusters werd op diverse manieren geborgd:

1. De coördinator van QANU was bij elk bezoek aanwezig bij het opstellen van de eindoordelen;
2. De coördinator was bij het eerste bezoek in ieder subcluster aanwezig;
3. Er vonden ijkingsoverleggen plaats op vrijdag 8 december 2017 en 6 april 2018 waarin voorzitters, vice-voorzitters, studentleden en de coördinator van QANU werkwijze en beoordeling bespraken;
4. De voorzitters waren in ieder geval bij één bezoek buiten hun eigen cluster als toehoorder aanwezig;
5. De student-panelleden rouleerden; zij namen deel aan ten minste één bezoek in elk cluster;
6. Voorafgaand aan de bezoeken vond er op 29 augustus 2017 een overleg plaats tussen coördinator en secretarissen, waarin de werkwijze wordt besproken.

Vorbereiding

Op 23 maart 2017 werden de voorzitters van de drie panels gezamenlijk door QANU geïnformeerd over de werkwijze tijdens de visitatie Rechtsgeleerdheid, de beoordelingskaders en de bezoekplanning. Daarbij spraken zij ook over wederzijdse afstemming en onderlinge communicatie. De voorzitters kwamen naar aanleiding hiervan tot een gezamenlijke richtlijn voor hun werkwijze bij

de scriptieselectie en tot een omschrijving van aard en aantal van de vakken die tijdens de bezoeken door de opleidingen ter inzage werden gegeven.

Alle leden van de drie panels kwamen op 19 juni 2017 bijeen voor een startvergadering. Tijdens die bijeenkomst werden de panelleden geïnformeerd over de van toepassing zijnde beoordelingskaders en de planning van de bezoeken. De panelleden reflecteerden ook op de inhoud en het gebruik van het domeinspecifiek referentiekader voor de visitatiegroep (zie bijlage 2).

In de aanloop naar het visitatiebezoek aan de Rijksuniversiteit Groningen stelden coördinator en panelvoorzitter een selectie samen van eindwerken van de te beoordelen opleidingen. Deze eindwerken werden gekozen uit een lijst van afgestudeerden over de periode 01-09-2015 – 31/08/2017. De selectie vond plaats volgens de Beoordelingsrichtlijn eindwerken van de NVAO. Daarbij hielden de coördinator en voorzitter rekening met variatie in onderwerpkeuze, afstudeervariant, begeleiding en beoordeling. Het panel bestudeerde deze selectie en de bijbehorende beoordelingsformulieren.

De coördinator stelde een bezoekprogramma op in overleg met de contactpersonen van de Faculteit Rechtsgeleerdheid. Dit bezoekprogramma is in dit rapport opgenomen als bijlage 5. De Faculteit Rechtsgeleerdheid selecteerde vervolgens voor elke gespreksronde representatieve gesprekspartners die ter goedkeuring werden voorgelegd aan het panel en de coördinator.

Na ontvangst van de kritische reflectie controleerde de coördinator deze op kwaliteit en volledigheid alvorens haar ter bestudering naar het panel te sturen. De panelleden lazen de kritische reflectie en formuleerden op basis daarvan vragen en eerste bevindingen.

Bezoek

Het visitatiebezoek aan de Rijksuniversiteit Groningen vond plaats van 22 – 25 januari 2018. Tijdens het bezoek bestudeerde het panel het ter inzage gevraagde materiaal. Een overzicht van dit materiaal is te vinden in bijlage 6. Het panel sprak met studenten en docenten, formeel en informeel verantwoordelijken, alumni en vertegenwoordigers van de opleidings- en examencommissie en. Tevens bood het panel studenten en docenten de gelegenheid om informeel met het panel te spreken tijdens een inloopspreekuur. Van die gelegenheid is geen gebruik gemaakt.

Het panel beëindigde het bezoek met een intern overleg om zijn voorlopige bevindingen te formuleren. Ter afsluiting van het bezoek gaf de voorzitter een publieke mondelinge toelichting, waarin hij de voorlopige indrukken en algemene observaties van het panel presenteerde.

Rapportage

De secretaris schreef een conceptrapport op basis van de bevindingen van het panel. Dit legde de coördinator voor aan de panelleden. Na verwerking van hun commentaar en na akkoord van het panel stuurde de coördinator het rapport naar de Faculteit Rechtsgeleerdheid met het verzoek om feitelijke onjuistheden te melden. De reactie van het bestuur op het conceptrapport werd voorgelegd aan de voorzitter van het panel en feitelijke onjuistheden werden op zijn verzoek gecorrigeerd. Vervolgens werd het rapport door het panel vastgesteld en toegestuurd aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid en aan het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen.

Beslisregels

In overeenstemming met het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO heeft het panel de volgende definities voor de beoordeling van de afzonderlijke standaarden en de opleiding als geheel gehanteerd:

Basiskwaliteit

De kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs verwacht mag worden van een bachelor- of masteropleiding binnen het hoger onderwijs.

Onvoldoende

De opleiding voldoet niet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont op meerdere vlakken ernstige tekortkomingen.

Voldoende

De opleiding voldoet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont over de volle breedte een acceptabel niveau.

Goed

De opleiding steekt systematisch uit boven de gangbare basiskwaliteit.

Excellent

De opleiding steekt systematisch ver uit boven de gangbare basiskwaliteit en geldt als een internationaal voorbeeld.

SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL

Beoogde eindkwalificaties

Het panel stelt vast dat de eindkwalificaties van de masteropleiding Recht en Bestuur aansluiten bij de vereisten vanuit het vakgebied en passend zijn voor een academisch opleiding op masterniveau. Het panel is bijzonder positief over het profiel van de opleiding. De opleiding kenmerkt zich door de integratie van het recht en de bestuurskunde en door haar focus op de bredere thematiek van het publieke domein. Zij is daarmee sterk onderscheidend. Het panel constateert voorts dat deze unieke profilering op adequate wijze is verwoord in de beoogde eindkwalificaties. Het panel waardeert in het bijzonder de sterke aandacht voor het bestuurswetenschappelijk onderzoek en het kunnen integreren vanuit zowel een juridisch als een sociaalwetenschappelijk perspectief. Het panel merkt op dat de (juridisch) Engelse taalvaardigheid geen onderdeel uitmaakt van de eindkwalificaties. Met het oog op het belang van een goede beheersing van de (juridisch) Engelse taal in een toenemend internationale samenleving, adviseert het panel om de eindkwalificaties op dit punt aan te passen. Verder zou het goed kunnen communiceren met (overheids)juristen en (beleids)ambtenaren toegevoegd kunnen worden aan de eindkwalificaties.

Onderwijsleeromgeving

Het panel oordeelt dat het studieprogramma van de masteropleiding Recht en Bestuur zodanig in elkaar zit dat het studenten in staat stelt de eindkwalificaties van de opleiding te behalen. Naast vakinhoudelijke kennis en vaardigheden besteedt het programma voldoende aandacht aan de academische, wetenschappelijke en professionele vorming van studenten. Het panel is enthousiast over de mix van juridische en bestuurskundige vakken. Ook is het te spreken over de wijze waarop het vaardighedenonderwijs is vormgegeven. De (onderzoeks)vaardigheden komen primair aan bod in het seminar en bij de scriptie, maar ook in andere vakken is er veel aandacht voor de verwerving van vaardigheden als spreek- en schrijfvaardigheid. Het panel vindt het positief dat docenten studenten regelmatig betrekken bij hun eigen onderzoeksactiviteiten, zowel in het kader van afstudeertrajecten als van studentassistentenschappen. De relatie met de beroepspraktijk is sterk, onder andere door het gebruik van (authentieke) casus en de inzet van gastdocenten. Voorts wordt deze versterkt door (extracurriculaire) stages, het facultaire Recht en Praktijk-programma, de masterclasses Juridische Bestuurskunde en de loopbaanoriëntatie-activiteiten via de studievereniging.

Het panel is tevens positief over de opbouw en samenhang van het programma. De combinatie van verplichte kernvakken en drie specialisaties met daarbinnen verplichte (keuze)vakken, biedt studenten de mogelijkheid een duidelijk profiel te kiezen en zorgt tegelijkertijd voor coherentie en inhoudelijke diepgang. De opzet van de afzonderlijke vakken is gebaseerd op het docentgecentreerde onderwijsmodel met een nadruk op niet-verplichte hoorcolleges. Het panel kan zich hierin vinden, maar constateert met genoegen dat binnen de masteropleiding in de praktijk ook andere werkvormen worden toegepast die studenten aanzetten tot (interactief) studeergedrag.

De opleiding is goed studeerbaar. De rendementen zijn aan de lage kant, maar worden voor een groot deel verklaard doordat studenten uitlopen vanwege extracurriculaire activiteiten naast hun reguliere programma. Een *good practice* is het scriptievoorbereidingstraject, dat studenten houvast biedt voor inhoud, structuur en planning. De positieve effecten zijn duidelijk zichtbaar in zowel de duur van het proces als de kwaliteit van de eindwerkstukken. Een aandachtspunt betreft de omvang van de scriptie. Het panel is van mening dat de masterscriptie met 18 EC een relatief groot beslag legt op de beschikbare onderwijstijd. Het adviseert te bezien of een verlaging mogelijk is naar bijvoorbeeld 12 EC. Ook kan meer aandacht worden besteed aan dataopslag. Ten aanzien van internationalisering constateert het panel dat er nog stappen gezet kunnen worden. Het onderstreept het belang van Engelse taalbeheersing en ondersteunt het voornemen van de faculteit om de cursus Legal English breed toegankelijk te maken.

Het panel is bijzonder te spreken over de vakinhoudelijke, wetenschappelijke en didactische kwaliteiten van de staf en over de aandacht voor docentprofessionalisering binnen de opleiding. De

staf is volgens het panel toereikend gezien het beperkte aantal studenten in de opleiding. De stafleden behoort inhoudelijk en wetenschappelijk gezien tot de (inter)nationale top van het vakgebied. Het panel waardeert dat nagenoeg alle docenten gepromoveerd zijn (95%) en participeren in facultaire onderzoeksprogramma's. Bovendien is meer dan 60% van de bij de vakken betrokken docenten is hoogleraar, bijzonder hoogleraar of honorair hoogleraar. De wetenschappelijke verankering van de opleiding is dan ook sterk te noemen. Er is binnen de opleiding sprake van een open en collegiale werksfeer.

Toetsing

Het panel stelt vast dat het systeem van toetsing en beoordeling van de masteropleiding Recht en Bestuur adequaat functioneert. De toetsen zijn inhoudelijk en wetenschappelijk van een voldoende masterniveau. Het panel stemt in met de gebruikte toetsvormen. Het vindt deze voldoende gevarieerd en passend bij de inhoud en vormgeving van de opleiding. De beoordeling van de masterscripties vindt op gedegen wijze plaats. Wel kan het gebruikte beoordelingsformulier winnen aan transparantie door de relatie tussen de scores op criteria en het uiteindelijke cijfer te verduidelijken en door meer ruimte te scheppen voor toelichting van de beoordeling. Het panel is positief over de (openbare) verdediging als formele afsluiting van het scriptietraject en daarmee van de opleiding.

De kwaliteitsborging van toetsing en beoordeling is goed op orde. Het panel heeft waardering voor de opleidingsdossiers, waarin de relatie wordt gelegd tussen de eindkwalificaties van het programma als geheel en de leerdoelen, inhoud en toetsing van de afzonderlijke vakken. Ook waardeert het de diverse maatregelen ter bevordering van de betrouwbaarheid, validiteit en inzichtelijkheid van toetsing, zoals het toepassen van het vier-ogenprincipe. Het panel is positief over het functioneren van de examencommissie, die duidelijk *in control* is.

Gerealiseerde eindkwalificaties

Het panel stelt vast dat de scripties van zeer adequaat masterniveau zijn. Het kan zich over het algemeen vinden in de becijfering en stemt in met het inhoudelijke en wetenschappelijke niveau van de werkstukken. Het panel waardeert de wijze waarop beide disciplines, recht en bestuurswetenschappen, worden geïntegreerd in de eindwerkstukken. Ook waardeert het de veelal gedegen opzet, verantwoording en uitvoering van het sociaalwetenschappelijk en juridisch onderzoek. De scripties zijn over het algemeen helder en goed geschreven. Een aandachtspunt betreft de omvang en diepgang van de scripties in relatie tot de studiepuntoekenning. Het panel ziet de ruime honorering niet altijd even duidelijk terug in de bestudeerde scripties. Alumni komen terecht in functies die goed passen bij het profiel van de opleiding. Zij kijken met veel waardering terug op de door hen gevolgde opleiding; deze vormde een goede basis voor hun verdere loopbanen. Het panel komt tot de conclusie dat de afgestudeerden de beoogde eindkwalificaties realiseren.

Het panel beoordeelt de Standaarden uit het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling als volgt:

Masteropleiding Recht en Bestuur

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties	goed
Standaard 2: Onderwijsleeromgeving	goed
Standaard 3: Toetsing	voldoende
Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties	goed
Algemeen eindoordeel	goed

De voorzitter en de secretaris van het panel verklaren hierbij dat alle panelleden kennis hebben genomen van dit rapport en instemmen met de hierin vastgestelde oordelen. Zij verklaren ook dat de beoordeling in onafhankelijkheid heeft plaatsgevonden.

Datum: 10/10/2018

Em. prof. mr. A.F.M. (Adriaan) Dorresteijn

Drs. R.L. (Renate) Prenen

BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Groningen biedt twee bachelor- en elf masteropleidingen aan die zijn beoordeeld in het kader van de clustervisitatie Rechtsgeleerdheid (2017-2018). De faculteit staat onder leiding van het faculteitsbestuur, dat bestaat uit een decaan, tevens portefeuillehouder onderwijs, een portefeuillehouder onderzoek, een portefeuillehouder middelen, een secretaris en een student-lid. De directeur onderwijs is verantwoording schuldig aan het faculteitsbestuur. Hij draagt onder andere zorg voor de verdere ontwikkeling (innovatie) en uitvoering van het onderwijs. De academische staf is ondergebracht bij zeven vakgroepen: Algemene Rechtswetenschap en Rechtsgeschiedenis; Bedrijfsrecht, Europees Recht en Belastingrecht; Internationaal Recht; Privaatrecht en Notarieel Recht; Staatsrecht, Bestuursrecht en Bestuurskunde; Strafrecht en Criminologie; en Transboundary Legal Studies. Voor de praktische ondersteuning maken de opleidingen gebruik van de diensten van de Universiteitsbibliotheek, de AV-dienst en de facultaire Dienst Onderwijs en Studiebegeleiding (DOS). DOS omvat onder andere de informatiebalie, het International Office, de studieadviseurs, de tentamen- en diploma-administratie en het secretariaat examencommissie. DOS is verantwoordelijk voor de roostering, de onderwijscatalogus, studievoortgangregistratie, voorlichting, vak- en tentameninschrijving, ondersteuning digitale leeromgeving en kwaliteitszorg. Elke opleiding kent een eigen opleidingscommissie, een toelatingscommissie en een Raad van Advies. Er is één centrale examencommissie voor alle bachelor- en masteropleidingen.

Per 1 september 2018 start de faculteit Rechtsgeleerdheid op de Campus Fryslân (Leeuwarden) van de Rijksuniversiteit Groningen een nieuwe afstudeerrichting van de masteropleiding Recht en Bestuur. Dit wordt een Engelstalig programma dat zich richt op de specifieke toepassing van de wetenschappelijke kerndisciplines recht en bestuurskunde op het cross-sectorale domein digitale veiligheid. Aangezien dit programma nog in ontwikkeling is, valt het buiten de scope van deze onderwijsvisitatie.

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties

De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie geconcretiseerd en voldoen aan internationale eisen.

Toelichting:

De beoogde eindkwalificaties passen wat betreft niveau en oriëntatie (bachelor of master; hbo of wo) binnen het Nederlandse kwalificatieraamwerk. Ze sluiten bovendien aan bij de actuele eisen die in internationaal perspectief vanuit het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding. Voor zover van toepassing zijn de beoogde eindkwalificaties tevens in overeenstemming met relevante wet- en regelgeving.

Bevindingen

De masteropleiding Recht en Bestuur omvat 60 EC en wordt zowel in voltijd, deeltijd als in duale variant aangeboden. Volgens de kritische reflectie heeft de opleiding de (verdere) vorming van juridisch bestuurskundigen die op een breed terrein in de publieke sector inzetbaar zijn tot doel. Oogmerk van de opleiding is actieve beheersing van juridische, bestuurskundige en sociaal-wetenschappelijke disciplines met het oog op het beschrijven, analyseren en beoordelen van inrichting en functioneren van de publieke sector in het algemeen en het openbaar bestuur in het bijzonder. Met de opleiding bereiden studenten zich voor op adviesfuncties, onderzoeksfuncties, leidinggevende functies en bestuursfuncties in en rond de publieke sector.

Het panel is bijzonder positief over het profiel van de opleiding. De integratie van twee disciplines, het recht en de bestuurskunde, is sterk onderscheidend. Ook waardeert het panel de gerichtheid op

een analytische verdieping in de bredere thematiek van het publieke domein. Hierdoor kwalificeren studenten zich niet alleen voor functies binnen de klassieke overheden (ministeries, provincies en gemeenten), maar ook voor functies binnen de semi-overheid (uitvoeringsorganisaties, zoals agentschappen en Zbo's), maatschappelijke organisaties in het publieke domein (NGO's) en marktorganisaties gericht op het publieke domein. Aan de opleiding is geen civiel effect voor de togaberoepen verbonden. Wel kunnen studenten via het volgen van extra vakken hun civiel effect behalen.

Het panel heeft de eindkwalificaties van de masteropleiding Recht en Bestuur bestudeerd en stelt vast dat deze voldoen aan de (inter)nationale vereisten zoals verwoord in het domeinspecifiek referentiekader (zie bijlage 2). Ook constateert het panel dat de eindkwalificaties in lijn zijn met de Dublin-descriptoren voor universitaire masteropleidingen en derhalve passend zijn voor een academische opleiding op masterniveau. Volgens het panel komt het brede en multi- en interdisciplinaire karakter van de opleiding goed tot uitdrukking in de eindkwalificaties. Zo richten de eindkwalificaties zich naast kennis van en inzicht in het (inter)nationaal (publiek)recht (eindkwalificaties A1 en A2) ook op beheersing van de concepten en theorieën van de bestuurskunde en beleidswetenschap (eindkwalificatie A3), inrichting en werking van de publieke sector in Nederland (eindkwalificatie A4) en kennis van en inzicht in relevante kernbegrippen en -concepten uit de politieke wetenschap en de ethiek (eindkwalificatie A5). Ook komt het multi- en interdisciplinaire karakter op adequate wijze terug in de eindkwalificaties gericht op toepassing van kennis, oordeelsvorming en communicatievaardigheden (B1 t/m B4). Het panel waardeert daarbij in het bijzonder de sterke aandacht voor bestuurswetenschappelijk onderzoek en het kunnen analyseren vanuit zowel een juridisch als sociaalwetenschappelijk perspectief.

Ten aanzien van communicatieve vaardigheden merkt het panel op dat de betreffende eindkwalificaties (B3 en B4) gericht zijn op communicatie met vakgenoten en niet-vakgenoten. Als juridisch bestuurskundigen zullen veel afgestudeerden ook goed moeten kunnen communiceren met (overheids)juristen en (beleids)ambtenaren. Het panel geeft in overweging dit toe te voegen aan de eindkwalificaties. Verder merkt het op dat de (juridisch) Engelse taalvaardigheid geen onderdeel uitmaakt van de eindkwalificaties. Om als jurist goed inzetbaar te zijn en te blijven in een toenemende complexe en internationale samenleving, acht het panel een gedegen beheersing van de (juridisch) Engelse taal van groot belang. Het adviseert dan ook de eindkwalificaties hierop aan te passen.

Overwegingen

Het panel stelt vast dat de eindkwalificaties van de masteropleiding Recht en Bestuur aansluiten bij de vereisten vanuit het vakgebied en passend zijn voor een academisch opleiding op masterniveau. Het panel is bijzonder positief over het profiel van de opleiding. De opleiding kenmerkt zich door de integratie van het recht en de bestuurskunde en door haar focus op de bredere thematiek van het publieke domein. Zij is daarmee sterk onderscheidend. Het panel constateert voorts dat deze unieke profilering op adequate wijze is verwoord in de beoogde eindkwalificaties. Het panel waardeert in het bijzonder de sterke aandacht voor het bestuurswetenschappelijk onderzoek en het kunnen integreren vanuit zowel een juridisch als een sociaalwetenschappelijk perspectief. Het panel merkt op dat de (juridisch) Engelse taalvaardigheid geen onderdeel uitmaakt van de eindkwalificaties. Met het oog op het belang van een goede beheersing van de (juridisch) Engelse taal in een toenemend internationale samenleving, adviseert het panel om de eindkwalificaties op dit punt aan te passen. Verder zou het goed kunnen communiceren met (overheids)juristen en (beleids)ambtenaren toegevoegd kunnen worden aan de eindkwalificaties.

Conclusie

Masteropleiding Recht en Bestuur: het panel beoordeelt Standaard 1 als 'goed'.

Standaard 2: Onderwijsleeromgeving

Het programma, het personeel en de opleidingsspecifieke voorzieningen maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te realiseren.

Toelichting:

De inhoud en vormgeving van het programma stellen de toegelaten studenten in staat de beoogde eindkwalificaties te bereiken. De kwaliteit van het personeel en van de opleidingsspecifieke voorzieningen is daarbij essentieel. Programma, personeel en voorzieningen vormen een voor studenten samenhangende onderwijsleeromgeving.

Bevindingen*Inhoud en samenhang van het programma*

Zoals blijkt uit de kritische reflectie hebben studenten toegang tot de masteropleiding Recht en Bestuur als zij de bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid, afstudeerrichting Juridische Bestuurskunde hebben behaald. Voor WO-bachelorstudenten met een afgeronde sociaalwetenschappelijke bacheloropleiding, bijvoorbeeld Sociologie, is er de mogelijkheid om via een maatwerkschakelprogramma in te stromen. Voor HBO-rechten- en HBO-bestuurskundestudenten is toegang mogelijk na een schakelprogramma. Jaarlijks starten circa twintig studenten met de master Recht en Bestuur.

Het programma van de opleiding bestaat uit vier kernvakken, twee specialisatievakken, een seminaar en een afstudeerscriptie. De vakken en het seminaar zijn ieder 6 EC; de scriptie omvat 18 EC. De kernvakken vormen de theoretische leerlijn. Hierbinnen is vooral aandacht voor de hedendaagse manieren om publieke taken te behartigen, zowel in juridisch als bestuurswetenschappelijk perspectief. In de specialisaties krijgen studenten meer kennis van een bepaald juridisch domein (specialisaties Sociale zekerheidsrecht of Omgevingsrecht) of een verdieping van de kennis over de inrichting en het functioneren van het publiek domein (specialisatie Openbaar bestuur). Zij kiezen daartoe twee vakken in de specialisatieleerlijn. Het verplichte seminaar en de masterscriptie vormen de (onderzoeks)vaardighedenleerlijn. Het seminaar is een practicum waarin studenten stukken schrijven, presenteren en discussiëren onder begeleiding van een specialist in het desbetreffende vakgebied. Studenten hebben de keuze uit het seminaar Beleidsanalyse en het seminaar Wetgeving en kunnen zo iets meer gewicht geven aan het bestuurskundige dan wel juridische profiel van hun opleiding. Studenten ronden de opleiding af met een masterscriptie (18 EC). Het onderwerp van de scriptie ligt op het terrein van de juridische bestuurskunde en sluit aan op de gekozen specialisatie. De scriptie heeft een juridische component en daarnaast verricht de student zelfstandig empirisch onderzoek. Een overzicht van het programma is opgenomen in bijlage 4.

Het panel heeft het curriculum bestudeerd en stelt vast dat dit studenten in staat stelt de eindkwalificaties te behalen. Het is enthousiast over de opbouw van het programma. De vier verplichte kernvakken borgen een samenhangende presentatie van de publieke en bestuurskundige kennis. Daarnaast heeft de student de mogelijkheid om zich in één van de drie specialisaties te verdiepen en daarmee een duidelijk profiel te kiezen. De programma's binnen de specialisaties hebben vervolgens weer een verplichtend karakter: studenten dienen twee van de drie aangeboden vakken te kiezen, zodat het mogelijk is om de diepgang van bestudering van het vakgebied te garanderen.

Het panel is ook positief over de inhoud van het programma. Het constateert dat die voortborduurt op het onderliggende bachelorprogramma Juridische Bestuurskunde. Hierdoor is het mogelijk om in de masterfase snel de diepte in te gaan. Een klein aandachtspunt hierbij betreft de naamgeving van het vak Beleidswetenschap 2. Het panel begrijpt dat die benummering verwijst naar Beleidswetenschap 1 in de bachelortrack van de opleiding Rechtsgeleerdheid. Het wijst er echter op dat het hier gaat om twee aparte opleidingen. Daar er in de masterfase geen vak Beleidswetenschap 1 zit, adviseert het panel dan ook de naam van het betreffende vak aan te passen.

Het panel vindt de mix van juridische en bestuurskundige vakken zeer geslaagd. Ook is het te spreken over de academische en professionele oriëntatie van het programma en de wijze waarop het vaardighedenonderwijs is vormgegeven. In de diverse vakken is er aandacht voor concepten en theorieën van relevante wetenschapsgebieden alsook voor de toepassing ervan en reflectie erop aan de hand van (authentieke) praktijkvoorbeelden en casus. Een groot deel van de staf is werkzaam (geweest) in de praktijk en is in staat voortdurend de relatie leggen tussen theorie en praktijk. Ook de regelmatige inzet van gastdocenten draagt bij aan de sterke praktijkoriëntatie van het programma. De (onderzoeks)vaardigheden komen aan bod in het seminaar en bij de scriptie. Daarnaast is er bij alle vakken sprake van kleinschalig en intensief onderwijs, waarbinnen via opdrachten ook aandacht is voor vaardigheden als schrijfvaardigheid. Het panel constateert voorts met waardering dat docenten studenten regelmatig betrekken bij hun eigen onderzoeksactiviteiten, zowel in het kader van afstudeertrajecten als studentassistentschappen.

Het panel heeft tijdens het bezoek met studenten en docenten gesproken over het afstudeertraject. Het constateert dat Juridische Bestuurskunde een eigen scriptievoorbereidingstraject heeft. Dit traject ondersteunt studenten bij het schrijven van een scriptie. De studenten maken hierbij kennis met de eisen waaraan een scriptie moet voldoen. Daarnaast worden praktische adviezen gegeven voor het onderzoeks- en schrijfproces. Het traject bestaat uit drie (verplichte) onderdelen: een inleidend college, een bibliotheekinstructie en een practicum rond het uitwerken van de onderzoeksvraag. Verder worden scriptiegroepen gevormd van vier of vijf studenten. Deze groepen komen op vaste momenten bijeen. Tijdens de bijeenkomsten presenteren de scriptiestudenten hun voortgang en geven zij, net als de docenten, feedback op het werk van anderen. Er wordt een indeling gemaakt, waarbij elke student de stukken van een andere student leest en commentarieert. Bij het eindgesprek leidt de mee-lezer het gesprek. De geïnterviewde studenten waren enthousiast over het scriptievoorbereidingstraject. Het geeft hen niet alleen inhoudelijke houvast, maar biedt ook een duidelijke structuur voor aanpak en planning. Zij benadrukten dat het traject niet rigide is: in overleg met de scriptiebegeleider is er ook ruimte voor maatwerk. Ook het panel is enthousiast over dit begeleidingstraject en noemt het een *good practice*. Het ziet de positieve uitwerking ervan duidelijk terug in de gemiddelde duur van het scriptieproces en de kwaliteit van de eindwerkstukken (zie standaard 4). Het is het panel wel opgevallen dat tijdens en na het traject weinig tot geen aandacht is voor de wijze waarop de empirische gegevens die studenten verzamelen worden gecontroleerd en opgeslagen. Het adviseert om studenten ook te bekwamen in integrale dataopslag en daarvoor aansluiting te zoeken bij de universitaire systemen.

Het panel constateert dat de scriptie met 18 EC een groot beslag legt op de beschikbare onderwijstijd. Ook plaatst het vraagtekens bij de leeropbrengsten van een dergelijke scriptieomvang ten opzichte van een omvang van 12 EC. Het panel geeft in overweging om de omvang van de scriptie te verlagen.

Extracurriculaire mogelijkheden en employability

Binnen het programma Recht en Bestuur is geen ruimte voor vrije keuzevakken. Wel hebben studenten de mogelijkheid extracurriculaire studieonderdelen te volgen. Er is een omvangrijk keuzeaanbod aan mastervakken waarbinnen studenten zich kunnen verdiepen in specialistische onderwerpen als koninkrijksrecht, alternatieve geschilbeslechting, Energy and Policy et cetera. Naast het keuzeaanbod is er ook het onderdeel Recht en Praktijk. Onder deze noemer kunnen studenten ervaring opdoen met de rechtspraktijk. Hoewel er vele verschillende manieren zijn om hier invulling aan te geven (o.a. de Rechtswinkel Groningen en de Kinder- en Jongerenrechtswinkel), gebruiken veel van de studenten Recht en Bestuur deze mogelijkheid om stage te lopen in de beroepspraktijk. In veel gevallen gaat het om een stage bij een overheidsinstantie als een gemeente of een ministerie.

De opleiding Recht en Bestuur is in 2016 gestart met een serie 'masterclasses Juridische Bestuurskunde', waarin alumni van de opleiding vertellen over hun loopbaan en over de verbinding tussen de opleiding en de beroepspraktijk. Het afgelopen jaar zijn presentaties gehouden door een burgemeester, een directeur beleid van een gemeente, een senior-consultant van advies- en detachingsbureau BMC en de directeur van het OV Bureau Groningen-Assen. De bijeenkomsten vinden vier keer per jaar plaats en worden goed bezocht door masterstudenten. De geïnterviewde

studenten en alumni zijn zeer positief over deze bijeenkomsten. Ook het panel heeft veel waardering voor de masterclasses en ziet deze als een *good practice*.

In 2016 is het initiatief genomen om een *online learning community* op te zetten voor de stage. Studenten worden hierbij ondersteund in de oriëntatie op de stage en het verdere beroepsperspectief. De studenten die daadwerkelijk op stage gaan vormen samen een online community waarbinnen zij elkaar tot steun kunnen zijn in de uitwisseling van ervaringen. Bovendien wordt in het kader van de community een aantal instrumenten aangeboden voor de oriëntatie op het beroepenveld (o.a. de Career Service Law website). Ook via de studieverenigingen van de faculteit worden loopbaanoriëntatie-activiteiten aangeboden (zoals de jaarlijkse Bedrijven- en Instellingendag). De faculteit gaat de community ook gebruiken om beter zicht te krijgen op de waardering van stage-aanbieders voor de prestaties van de studenten. Het panel heeft tijdens het bezoek een extra gesprek gehad over het thema *employability* met onder andere leden van studieverenigingen en de beleidsmedewerker beroepenveld. Het panel is enthousiast over de diverse initiatieven. Het waardeert in het bijzonder de goede samenwerking tussen de faculteit en de studieverenigingen. Ook de rol van de beleidsmedewerker viel het panel in positieve zin op.

Met betrekking tot internationalisering merkt het panel op dat relatief weinig masterstudenten naar het buitenland gaan om extra vakken te volgen of een stage te doen. Verder constateert het panel dat Engelse taaltraining geen verplicht onderdeel vormt van de Nederlandstalige masterprogramma's. Desgevraagd laat het management weten dat internationalisering hoog op de agenda staat. Onlangs is een beleidsplan Internationalisering opgesteld dat als uitgangspunt zal dienen voor de verdere concretisering. Het management onderkent het belang van een buitenlandervaring voor studenten en ziet daarin een schone taak. Ook is het zich bewust van de toenemende behoefte aan Legal English. Het kan het vak nu nog niet in de volle breedte aanbieden vanwege onvoldoende bemensing, maar onderzoekt wel mogelijkheden dit in de nabije toekomst te kunnen doen. Het panel acht dit een goede zaak.

Werkvormen

Zoals blijkt uit de kritische reflectie, heeft de Faculteit der Rechtsgeleerdheid een didactisch concept ontwikkeld voor de juridische bachelor- en masteropleidingen. In dit concept speelt kennisoverdracht een centrale rol. Daarbij is in de beginfase van de bacheloropleiding directe docentinstructie het didactisch uitgangspunt om efficiënte kennisoverdracht door een vakinhoudelijk bekwaam docentencorps mogelijk te maken. Hierop voortbouwend wordt in de eindfase van de bacheloropleiding beoogd studenten uit te dagen om met meer eigen inbreng deel te nemen aan de juridische discussie. De masterfase sluit hierop aan en is gericht op een meer diepgaande bestudering van een rechtsgebied. Het gaat daarbij niet alleen om verwerving van *state of the art*-kennis, maar ook om de ontwikkeling van een kritische en reflectieve houding met betrekking tot de inrichting en het functioneren van de rechtsorde. In de masterfase is het hoorcollege de dominante onderwijsvorm. De juridische discussie en reflectie wordt onder andere gefaciliteerd in de seminars.

Het panel heeft tijdens het bezoek uitgebreid gesproken over het didactisch concept en de werkvormen. Het panel is van mening dat de facultaire onderwijsvisie helder is verwoord en een goede kapstok biedt voor discussie en verdere vormgeving van het onderwijs. Wel constateert het ook dat de keuze voor een docentgecentreerd onderwijsmodel, in combinatie met de toegepaste werkvormen en het laag aantal contacturen, bij veel opleidingen binnen de faculteit een bepaalde mate van vrijblijvendheid aan de kant van de studenten met zich meebrengt. Het panel merkt op dat ook binnen de masteropleiding Recht en Bestuur het hoorcollege de dominante werkvorm is, althans op papier; de opleiding kent 216 contacturen per jaar, wat bij 42 onderwijsweken neerkomt op 5,1 uur per week. Uit de toelichtingen door studenten en docenten bleek echter dat de groepen studenten veelal klein zijn, waardoor hoorcolleges in de praktijk meer het karakter hebben van werkcolleges. Er is veel ruimte voor discussie en het gezamenlijk werken aan en bespreken van casus en opdrachten. Ook worden er regelmatig andere onderwijsvormen ingezet, zoals het schrijven van papers en het verzorgen van presentaties. Het panel is hierover positief: het acht een actieve

verwerking en toepassing van de leerstof van groot belang voor een optimaal leerproces en heeft waardering voor de initiatieven van de staf om het onderwijs (inter)actief te maken.

Studeerbaarheid

Het panel constateert op basis van de informatie in de kritische reflectie en gesprekken met studenten en docenten dat de opleiding goed studeerbaar is. De universiteitsbrede invoering van het blokkensysteem heeft geleid tot een meer gelijkmatige verdeling van de onderwijsbelasting over het jaar. Ieder blok van 10 weken heeft een belasting van 15 EC met twee parallelle vakken. Zoals toegelicht door de docenten is het nog te vroeg om harde conclusies te trekken, maar de sterke indruk bestaat dat hierdoor uitstelgedrag en concurrentie tussen vakken wordt tegengegaan. De slagingspercentages per vak laten zien dat de doorstroming goed is en dat er geen struikelvakken zijn. De geïnterviewde studenten bevestigden dit beeld. Zij vinden de opleiding over het algemeen goed haalbaar en zijn tevreden over het onderwijs en de begeleiding door docenten. Het panel spreekt hier nogmaals zijn waardering uit voor het scriptiebegeleidingstraject. Het heeft van studenten, docenten en het management begrepen dat studenten hierdoor daadwerkelijk sneller hun scriptie afronden.

Het panel constateert evenwel dat de rendementen laag zijn. Het percentage studenten dat de opleiding in één jaar afrondt, lag de afgelopen jaren gemiddeld rond de 26%. Het percentage studenten dat in twee jaar zijn diploma haalt, bedroeg gemiddeld 65%. Zowel uit de kritische reflectie als uit de diverse gesprekken die het panel voerde tijdens het bezoek blijkt dat een belangrijke factor hierin is dat studenten ervoor kiezen om tijdens hun studie nog extracurriculaire vakken te volgen zodat daarmee civiel effect kan worden verkregen. Daarnaast zijn er studenten die een periode in het buitenland gaan studeren en studenten die er voor kiezen om een stage te lopen. De studenten die hiervoor kiezen, nemen daar in de regel een periode van drie tot vier maanden voor en het is niet ongebruikelijk om meer dan één stage te volgen. Studenten waarderen deze extra mogelijkheden om hun kennis en (praktijk)ervaring te verbreden en daarmee hun kansen op de arbeidsmarkt te vergroten. De staf hecht er over het algemeen meer waarde aan dat studenten ruim de gelegenheid krijgen zich tijdens de masteropleiding juridisch en maatschappelijk ontplooiën dan dat zij zo snel mogelijk afstuderen. Men ziet dat studenten met extra activiteiten beter gekwalificeerd op de arbeidsmarkt starten. De rendementen zijn daarbij van ondergeschikt belang. Ook het panel is overtuigd van de meerwaarde van de extracurriculaire activiteiten. Desalniettemin is het van mening dat, met het oog op doelmatigheid, een verhoging van de rendementen nastrevenswaardig is.

Personeel

Het panel heeft op basis van de informatie in de kritische reflectie de samenstelling van de staf bestudeerd. Ook heeft het tijdens het bezoek met het management, docenten en studenten gesproken over de kwaliteit en de kwantiteit van het personeel. Het panel is bijzonder te spreken over de vakinhoudelijke, wetenschappelijke en didactische kwaliteiten van de docenten van de masteropleiding Recht en Bestuur. De staf behoort inhoudelijk en wetenschappelijk gezien tot de (inter)nationale top van het vakgebied. Het panel waardeert dat nagenoeg alle docenten gepromoveerd zijn (95%) en participeren in facultaire onderzoeksprogramma's. Bovendien is meer dan 60% van de bij de vakken betrokken docenten is hoogleraar of bijzonder of honorair hoogleraar. De wetenschappelijke verankering van de opleiding is dan ook sterk te noemen.

Het panel waardeert voorts de aandacht voor docentprofessionalisering. Van de huidige docenten heeft 80% een basiskwalificatie onderwijs behaald. Docenten op sleutelposities worden in de gelegenheid gesteld een seniorkwalificatie onderwijs te behalen. Verder is er de mogelijkheid een onderwijskundige leergang te volgen. Uit de Nationale Studenten Enquête blijkt dat studenten van de masteropleiding Recht en Bestuur Recht docenten hoog waarderen (4.0 in 2017). De geïnterviewde studenten bevestigden dit beeld. Zij zijn over het algemeen positief over de staf. Men noemt de docenten inhoudelijk deskundig en enthousiasmerend. Zij waarderen tevens de inbreng van de diverse gastdocenten. Verder zijn de studenten positief over de goede sfeer op de faculteit en de laagdrempelige contacten tussen docenten en studenten.

Uit het gesprek met het management blijkt dat door extra investeringen de facultaire staf-studentratio is in de afgelopen periode omlaag is gegaan van 1:51 naar 1:45. Het panel heeft hier waardering voor, maar ziet ook dat de staf-studentratio nog steeds relatief hoog is. Het adviseert het management dan ook de belasting van de staf goed te monitoren en tijdig te acteren bij eventuele knelpunten. Overigens is voor de opleiding Recht en Bestuur de staf-studentratio gunstiger omdat over het algemeen sprake is van kleine groepen bij de vakken in de masteropleiding.

Overwegingen

Het panel oordeelt dat het studieprogramma van de masteropleiding Recht en Bestuur zodanig in elkaar zit dat het studenten in staat stelt de eindkwalificaties van de opleiding te behalen. Naast vakinhoudelijke kennis en vaardigheden besteedt het programma voldoende aandacht aan de academische, wetenschappelijke en professionele vorming van studenten. Het panel is enthousiast over de mix van juridische en bestuurskundige vakken. Ook is het te spreken over de wijze waarop het vaardighedenonderwijs is vormgegeven. De (onderzoeks)vaardigheden komen primair aan bod in het seminar en bij de scriptie, maar ook in andere vakken is er veel aandacht voor de verwerving van vaardigheden als spreek- en schrijfvaardigheid. Het panel vindt het positief dat docenten studenten regelmatig betrekken bij hun eigen onderzoeksactiviteiten, zowel in het kader van afstudeertrajecten als van studentassistentenschappen. De relatie met de beroepspraktijk is sterk, onder andere door het gebruik van (authentieke) casus en de inzet van gastdocenten. Voorts wordt deze versterkt door (extracurriculaire) stages, het facultaire Recht en Praktijk-programma, de masterclasses Juridische Bestuurskunde en de loopbaanoriëntatie-activiteiten via de studievereniging.

Het panel is tevens positief over de opbouw en samenhang van het programma. De combinatie van verplichte kernvakken en drie specialisaties met daarbinnen verplichte (keuze)vakken, biedt studenten de mogelijkheid een duidelijk profiel te kiezen en zorgt tegelijkertijd voor coherentie en inhoudelijke diepgang. De opzet van de afzonderlijke vakken is gebaseerd op het docentgecentreerde onderwijsmodel met een nadruk op niet-verplichte hoorcolleges. Het panel kan zich hierin vinden, maar constateert met genoegen dat binnen de masteropleiding in de praktijk ook andere werkvormen worden toegepast die studenten aanzetten tot (interactief) studeergedrag.

De opleiding is goed studeerbaar. De rendementen zijn aan de lage kant, maar worden voor een groot deel verklaard doordat studenten uitlopen vanwege extracurriculaire activiteiten naast hun reguliere programma. Een *good practice* is het scriptievoorbereidingstraject, dat studenten houvast biedt voor inhoud, structuur en planning. De positieve effecten zijn duidelijk zichtbaar in zowel de duur van het proces als de kwaliteit van de eindwerkstukken. Een aandachtspunt betreft de omvang van de scriptie. Het panel is van mening dat de masterscriptie met 18 EC een relatief groot beslag legt op de beschikbare onderwijstijd. Het adviseert te bezien of een verlaging mogelijk is naar bijvoorbeeld 12 EC. Ook kan meer aandacht worden besteed aan dataopslag. Ten aanzien van internationalisering constateert het panel dat er nog stappen gezet kunnen worden. Het onderstreept het belang van Engelse taalbeheersing en ondersteunt het voornemen van de faculteit om de cursus Legal English breed toegankelijk te maken.

Het panel is bijzonder te spreken over de vakinhoudelijke, wetenschappelijke en didactische kwaliteiten van de staf en over de aandacht voor docentprofessionalisering binnen de opleiding. De staf is volgens het panel toereikend gezien het beperkte aantal studenten in de opleiding. De stafleden behoort inhoudelijk en wetenschappelijk gezien tot de (inter)nationale top van het vakgebied. Het panel waardeert dat nagenoeg alle docenten gepromoveerd zijn (95%) en participeren in facultaire onderzoeksprogramma's. Bovendien is meer dan 60% van de bij de vakken betrokken docenten is hoogleraar, bijzonder hoogleraar of honorair hoogleraar. De wetenschappelijke verankering van de opleiding is dan ook sterk te noemen. Er is binnen de opleiding sprake van een open en collegiale werksfeer.

Conclusie

Masteropleiding Recht en Bestuur: het panel beoordeelt Standaard 2 als 'goed'.

Standaard 3: Toetsing

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

Toelichting:

De toetsen en de beoordeling zijn valide, betrouwbaar en voor studenten inzichtelijk. De examencommissie van de opleiding borgt de kwaliteit van de tentaminering en examinering.

Bevindingen

Toetsing

Het panel heeft kennisgenomen van de facultaire Nota toetsbeleid, waarin onder andere de kernpunten van het toetsbeleid en de vormgeving van dat beleid in het toetsplan zijn weergegeven. Centraal in dit toetsbeleid staat de premisse dat de toetsing binnen de bachelor- en masteropleidingen een opbouw volgt van 'eenvoudig' naar 'complex' en van 'meer begeleid' naar 'eigen verantwoordelijkheid'. Het panel ziet de uitwerking van dit beleid terug in het systeem van toetsing van de masteropleiding Recht en Bestuur. Zoals blijkt uit de kritische reflectie, wordt in de vakinhoudelijke leerlijn en bij de specialisatievakken met opdrachten en essaytentamens gewerkt, waarin voornamelijk aan de hand van complexere casusvragen zowel kennis en inzicht als toepassing worden getoetst. Daarbij is het streven om de toetsituatie zo veel mogelijk te laten lijken op de praktijksituatie van een juridisch bestuurskundige. De toetsing in de vaardighedenleerlijn vindt hoofdzakelijk plaats bij het seminar Beleidsanalyse, het seminar Wetgeving en de masterscriptie. Ook hier wordt van de student gevraagd datgene te laten zien wat later van hem/haar als praktijkjurist wordt verwacht: zelfstandige juridisch bestuurskundige verslaglegging in woord en geschrift. Het eindcijfer van de seminaars is gebaseerd op een serie van opdrachten. De masterscriptie wordt aan de hand van een beoordelingsformulier beoordeeld op de volgende aspecten: inhoud, argumentatie, structuur en opbouw, begrijpelijkheid en aantrekkelijkheid van het taalgebruik, correctheid van het taalgebruik, zelfstandigheid in het onderzoek, originaliteit van het onderzoek en beheersing van (specifieke) onderzoeksvaardigheden.

Het panel is tevreden over de toetsing en beoordeling. Het heeft tijdens het bezoek diverse tentamens in kunnen zien en stelt vast dat deze van voldoende masterniveau zijn. Het vindt de toetsvormen voldoende gevarieerd en passend bij de doelstellingen en inhoud van de vakken. Naast tentamens met open vragen, dienen studenten meerdere keren in het programma (schriftelijke) opdrachten te doen, een referaat te houden en/of een paper te schrijven.

Het panel is positief over de wijze waarop de betrouwbaarheid, validiteit en inzichtelijkheid van de toetsing wordt gegarandeerd. Zo zijn er bij het opstellen van de toetsen altijd minimaal twee examinatoren betrokken. Het corrigeren van tentamens is vrijwel ook altijd een gezamenlijke activiteit, waardoor bij de beoordeling van het werk van iedere individuele student meerdere docenten zijn betrokken. De beoordeling gebeurt standaard aan de hand van een van tevoren opgesteld antwoordmodel. De transparantie wordt onder andere vergroot doordat voor aanvang van het academisch jaar is vastgesteld wat de toetsmomenten en -vormen zijn voor ieder vak. Verder wordt bij ieder vak minimaal één recent tentamen beschikbaar gesteld, zodat studenten een inschatting kunnen maken van de vorm en het niveau van toetsing. Bij elk tentamen vindt na de uitslag een nabespreking van het tentamen plaats, waarbij feedback wordt gegeven en studenten in de gelegenheid worden gesteld om hun werk in te zien.

Het panel heeft tijdens het bezoek met de staf gesproken over de wijze van beoordeling van de eindwerkstukken. Het constateert met waardering dat het beoordelingsproces sinds de vorige visitatie meer is gestandaardiseerd en dat er altijd een tweede beoordelaar bij betrokken is. Ten aanzien van het beoordelingsformulier merkt het panel op dat de doorvertaling van de scores op

criteria (aangeduid met *below average* - *average* - *above average*) naar eindcijfers niet heel duidelijk is. Verder omvatten de ingevulde beoordelingsformulieren weinig tot geen schriftelijke feedback, waardoor de beoordelingen niet heel transparant lijken. Het panel begreep echter dat een uitgebreid feedbackgesprek plaatsvindt met de studenten. Niettemin adviseert het panel met het oog op de controleerbaarheid achteraf het formulier op dit punt aan te passen. Het panel is positief over de (openbare) verdediging als formele afsluiting van het scriptietraject en daarmee van de opleiding.

Examencommissie

De Faculteit Rechtsgeleerdheid kent één examencommissie voor alle opleidingen. De commissie bestaat uit negen leden, inclusief de voorzitter en een externe toetsdeskundige, en beschikt over een ambtelijk secretaris. De examencommissie heeft een zelfstandige en onafhankelijke rol bij het bewaken van de kwaliteit van de toetsing. Zij heeft daar vorm aan gegeven door onder andere het monitoren op afwijkingen van de slagingspercentages en de vakevaluaties; het steekproefsgewijs statistisch analyseren van tentamenuitslagen, naast de analyse van opvallende uitslagen; en het steekproefsgewijs bekijken van de kwaliteit van de scripties en de beoordeling ervan. Recent is de examencommissie gestart met het beoordelen van de relatie tussen de eindkwalificaties van het programma als geheel en de toetsing aan de hand van opleidingsdossiers. Dit zijn documenten waarin de link wordt gelegd tussen de eindtermen van de opleiding en de leerdoelen van de vakken. In de dossiers zijn de eindtermen, de vakomschrijvingen met leerdoelen en literatuur, de tentamens en de vakevaluaties opgenomen. Verder is de examencommissie in 2015 gestart met een benchmark van de beoordeling van masterscripties samen met de Radboud Universiteit Nijmegen. Daarbij worden de beoordelingsresultaten van beide universiteiten met elkaar vergeleken. Zoals toegelicht door de geïnterviewde leden van de examencommissie was het resultaat hiervan positief: in de meeste gevallen kwamen zowel de oorspronkelijke beoordelaars als de uitvoerenden van de benchmark tot een vergelijkbaar resultaat, waarbij een marge van een punt als acceptabel werd beschouwd.

Het panel is positief over het functioneren van de examencommissie. Het noemt haar een proactieve, deskundige en hardwerkende commissie. Zij heeft in de afgelopen periode een aantal belangrijke stappen gezet in het aantoonbaar borgen van de kwaliteit van toetsing en is duidelijk *in control*. Het panel is gecharmeerd van de opleidingsdossiers. Het ziet dat deze dossiers in belangrijke mate bij kunnen dragen aan een goede kwaliteitsborging.

Overwegingen

Het panel stelt vast dat het systeem van toetsing en beoordeling van de masteropleiding Recht en Bestuur adequaat functioneert. De toetsen zijn inhoudelijk en wetenschappelijk van een voldoende masterniveau. Het panel stemt in met de gebruikte toetsvormen. Het vindt deze voldoende gevarieerd en passend bij de inhoud en vormgeving van de opleiding. De beoordeling van de masterscripties vindt op gedegen wijze plaats. Wel kan het gebruikte beoordelingsformulier winnen aan transparantie door de relatie tussen de scores op criteria en het uiteindelijke cijfer te verduidelijken en door meer ruimte te scheppen voor toelichting van de beoordeling. Het panel is positief over de (openbare) verdediging als formele afsluiting van het scriptietraject en daarmee van de opleiding.

De kwaliteitsborging van toetsing en beoordeling is goed op orde. Het panel heeft waardering voor de opleidingsdossiers, waarin de relatie wordt gelegd tussen de eindkwalificaties van het programma als geheel en de leerdoelen, inhoud en toetsing van de afzonderlijke vakken. Ook waardeert het de diverse maatregelen ter bevordering van de betrouwbaarheid, validiteit en inzichtelijkheid van toetsing, zoals het toepassen van het vier-ogenprincipe. Het panel is positief over het functioneren van de examencommissie, die duidelijk *in control* is.

Conclusie

Masteropleiding Recht en Bestuur: het panel beoordeelt Standaard 3 als 'voldoende'.

Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties

De opleiding toont aan dat de beoogde eindkwalificaties worden gerealiseerd.

Toelichting:

Het gerealiseerde niveau blijkt uit de resultaten van tussentijdse en afsluitende toetsen, de eindwerken en de wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren.

Bevindingen

Om inzicht te krijgen in het gerealiseerde eindniveau van masterstudenten Recht en Bestuur heeft het panel voorafgaand aan de visitatie 5 masterscripties bestudeerd, inclusief de bijbehorende beoordelingsformulieren. Bij de selectie van de scripties heeft het panel gelet op een goede spreiding van de cijfers.

Het panel kan zich vinden in de becijfering van de scripties en stelt vast dat deze van zeer adequaat masterniveau zijn. Het waardeert de combinatie van sociaalwetenschappelijk en juridisch onderzoek en is van mening dat studenten er goed in slagen beide disciplines met elkaar te verweven. Over het algemeen zijn de scripties duidelijk van structuur en conform de sociaalwetenschappelijke richtlijnen opgesteld. Het panel is bij de meeste werkstukken tevreden tot zeer tevreden over de helderheid van de hoofdvraag en deelvragen, het theoretisch kader, de gebruikte bronnen, de opzet en uitvoering van het juridisch en empirisch onderzoek. Ook is het te spreken over de veelal uitgebreide verantwoording van de onderzoeksmethoden en de reflectie op het eigen onderzoek. Het merendeel van de bestudeerde scripties is helder en met aantrekkelijke en correct taalgebruik geschreven. Het panel merkt wel op, zoals ook beschreven onder standaard 2, dat het de ruime honorering met 18 EC niet voldoende duidelijk terugziet in de omvang en diepgang van de bestudeerde scripties.

Uit de kritische reflectie blijkt dat de faculteit in het voorjaar van 2016 gestart is met eigen onderzoek naar het arbeidsmarktsucces van de afgestudeerden. De resultaten laten zien dat de opleiding goed aansluit op de juridische beroepspraktijk. Van het afstudeercohort 2014-2015 is van alle afgestudeerden achterhaald waar men is gaan werken. Elf van de achttien afgestudeerden zijn als juridisch (beleids)medewerker bij een overheid gaan werken (onder andere gemeente, provincie en de IND). Drie afgestudeerden zijn als onderzoeker of beleidsfunctionaris bij de universiteit gaan werken. Hiermee is meer dan 75% van de afgestudeerden in een functie terecht gekomen die goed past bij het profiel van de opleiding. Dit positieve beeld is bevestigd in het gesprek van het panel met alumni. Zij zijn zeer tevreden over de door hen gevolgde opleiding. De opleiding was volgens hen inhoudelijk sterk en vormde een goede basis voor hun verdere loopbanen.

Overwegingen

Het panel stelt vast dat de scripties van zeer adequaat masterniveau zijn. Het kan zich over het algemeen vinden in de becijfering en stemt in met het inhoudelijke en wetenschappelijke niveau van de werkstukken. Het panel waardeert de wijze waarop beide disciplines, recht en bestuurswetenschappen, worden geïntegreerd in de eindwerkstukken. Ook waardeert het de veelal gedegen opzet, verantwoording en uitvoering van het sociaalwetenschappelijk en juridisch onderzoek. De scripties zijn over het algemeen helder en goed geschreven. Een aandachtspunt betreft de omvang en diepgang van de scripties in relatie tot de studiepuntenoekenning. Het panel ziet de ruime honorering niet altijd even duidelijk terug in de bestudeerde scripties. Alumni komen terecht in functies die goed passen bij het profiel van de opleiding. Zij kijken met veel waardering terug op de door hen gevolgde opleiding; deze vormde een goede basis voor hun verdere loopbanen. Het panel komt tot de conclusie dat de afgestudeerden de beoogde eindkwalificaties realiseren.

Conclusie

Masteropleiding Recht en Bestuur: het panel beoordeelt Standaard 4 als 'goed'.

ALGEMEEN EINDOORDEEL

Het panel heeft vastgesteld dat de eindkwalificaties van de masteropleiding Recht en Bestuur aansluiten bij de vereisten vanuit het vakgebied en passend zijn voor een academisch opleiding op masterniveau. Het is bijzonder positief over het onderscheidende profiel van de opleiding, dat zich kenmerkt door de integratie van het recht en de bestuurskunde en door de focus op de bredere thematiek van het publieke domein. Het constateert tevens met genoegen dat deze unieke profilering op adequate wijze is verwoord in de beoogde eindkwalificaties. Met het oog op een toenemende internationale samenleving en beroepspraktijk, adviseert het om (juridisch) Engels op te nemen in de eindkwalificaties. Verder zou het goed kunnen communiceren met juristen en ambtenaren toegevoegd kunnen worden aan de eindkwalificaties. Het panel is positief over de opzet en inhoud van de opleiding en de afzonderlijke vakken. De combinatie van verplichte kernvakken en drie specialisaties met daarbinnen verplichte (keuze)vakken, biedt studenten de mogelijkheid een duidelijk profiel te kiezen en zorgt tegelijkertijd voor samenhang en inhoudelijke diepgang. Het panel is enthousiast over de mix van juridische vakken en bestuurskundige vakken. Ook is het te spreken over de aandacht voor academische, wetenschappelijke en professionele vorming van studenten en de verwerving van vaardigheden. De koppeling met de beroepspraktijk is goed en wordt verder versterkt door (extracurriculaire) stages, het facultaire Recht en Praktijk-programma, de masterclasses Juridische Bestuurskunde en de loopbaanoriëntatie-activiteiten via de studievereniging.

De toegepaste onderwijs- en toetsvormen zijn gevarieerd en passen goed bij de doelstellingen en inhoud van de vakken. Zij zetten in voldoende mate aan tot (inter)actief studeergedrag. De rendementen zijn evenwel laag, maar verklaarbaar door de extracurriculaire activiteiten van studenten. Het panel bijzonder te spreken over de vakinhoudelijke, wetenschappelijke en didactische kwaliteiten van de staf en over de aandacht voor docentprofessionalisering binnen de opleiding. Er is sprake van een collegiale en open sfeer op de faculteit. De kwaliteitsborging van toetsing en beoordeling stemt het panel tevreden. Vooral het functioneren van de examencommissie viel in positieve zin op, evenals de opleidingsdossiers. Het panel heeft tot slot kunnen vaststellen dat de eindwerkstukken van zeer adequaat tot goed niveau zijn. Het scriptievoorbereidingstraject biedt studenten houvast qua inhoud, structuur en planning. De positieve effecten zijn duidelijk zichtbaar in zowel de doorlooptijd als de kwaliteit van de masterscripties. Het panel geeft wel in overweging het aantal studiepunten van de masterscriptie terug te brengen, daar het de ruime honorering met 18 EC niet altijd terugziet in de eindwerkstukken. De studenten zijn positief over de door hen gevolgde opleiding en alumni zijn goed voorbereid op hun verdere loopbanen. Zij komen terecht in functies die goed passen bij het profiel van de opleiding. Over de gehele linie komt het panel tot de slotsom dat de opleiding de kwaliteitseisen die aan een wetenschappelijke masteropleiding worden gesteld systematisch overstijgt.

Conclusie

Het panel beoordeelt de *masteropleiding Recht en Bestuur* als 'goed'.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELLEDEN

Em. prof. mr. A.F.M. (Adriaan) Dorresteyn (voorzitter) is emeritus hoogleraar in Transnationale aspecten van het ondernemingsrecht aan de Universiteit Utrecht. Hij studeerde Nederlands recht aan de Rijksuniversiteit Utrecht en kreeg na zijn afstuderen een aanstelling als universitair docent rechtsgeleerdheid bij de economische faculteit van de Universiteit van Amsterdam. Dat leidde geleidelijk tot een specialisatie op het terrein van het ondernemingsrecht in brede zin. Zijn proefschrift *Tegenstrijdig belang van bestuurders en commissarissen* verdedigde hij in 1989. Adriaan Dorresteyn was daarna achtereenvolgens hoofddocent Ondernemingsrecht aan de Universiteit Utrecht (1988-1991) en hoogleraar Privaatrecht aan de Open Universiteit (1991-2000). Daarna keerde hij terug bij de UU als decaan en hoogleraar (2000-2017). Tussen 1994 en 2000 was hij werkzaam in de rechtspraktijk als adviseur bij PricewaterhouseCoopers, en sinds 2008 bij AKD Advocaten, Notarissen & Belastingadviseurs.

Prof. mr. E. (Elies) van Sliedregt (vice-voorzitter) is hoogleraar International and Comparative Criminal Law en adjunct-directeur van het Centre for Criminal Justice Studies aan de University of Leeds (Groot-Brittannië). Ze behaalde haar PhD in 2003 aan Tilburg University, waarna ze werkzaam was aan de Universiteit Leiden (2003-2005) en de Universiteit Utrecht (2005-2007). Van 2007 tot 2016 werkte ze als hoogleraar Strafrecht aan de Vrije Universiteit Amsterdam, waar ze van 2011 tot 2015 ook de functie van decaan van de Rechtenfaculteit en van 2014 tot 2015 die van vice-rector vervulde. Ze heeft *visiting fellowships* vervuld in Cambridge, Oxford, Bologna, Sydney (University of New South Wales), Melbourne (Monash University) en bij het Internationaal Strafhof. Haar onderzoek richt zich onder meer op de beginselen van het strafrecht, rechtspluralisme, het Europees aanhoudingsbevel en terrorismebestrijding. Elies van Sliedregt is senior redacteur van het *Leiden Journal of International Law* (Cambridge University Press) en het *Journal of Conflict and Security Law* (Oxford University Press). Ze is lid van de Koninklijke Hollandse Maatschappij der Wetenschappen.

Em. prof. mr. drs. H.P.A.M. (Henk) van Arendonk is van 1977 tot aan zijn emeritaat in 2013 verbonden geweest aan Capgroep Fiscaal Recht van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij promoveerde in 1991 aan de Erasmus Universiteit. In 1992 werd hij benoemd tot hoogleraar Belastingrecht. Hij werd daarmee verantwoordelijk voor de opbouw van de nieuwe fiscaal-juridische opleiding aan deze faculteit. Hij was en is actief in diverse organisaties, adviesraden en commissies op het gebied van belastingrecht, onder meer als lid van de Commissie Oort (inzake vereenvoudiging van de loon- en inkomstenbelasting), lid van het dagelijks bestuur van de Vereniging voor Belastingwetenschap, voorzitter van de Stichting Europese Fiscale Studies EUR, hoofdredacteur van het *Maandblad Belasting Beschouwingen* en voorzitter van het editorial board van de *EC Tax Review*. Verder treedt hij op als voorzitter van de Klankbordgroep Bijzondere Curator Nederland c.q. voorzitter van het Stichtingsbestuur BCN en als voorzitter van de Stichting Forensische Mediation. Daarnaast is hij werkzaam als scheidingsbemiddelaar.

Prof. mr. dr. A.J.C. (Adrienne) de Moor-van Vugt is hoogleraar Bestuursrecht aan de juridische faculteit van de Universiteit van Amsterdam. Ze was tot 2004 verbonden aan de Universiteit van Tilburg als hoogleraar Bestuurlijk handhavingsrecht en Europees bestuursrecht en lid van het faculteitsbestuur (portefeuillehouder onderwijs) en voorzitter van het Onderwijsbestuur. In 2004 stapte zij over naar de rechtspraak en werd ze raadsheer bij het College van Beroep voor het bedrijfsleven. Daar behandelde zij zaken uit het bijzonder deel van het (Europese) bestuursrecht, zoals mededingingsrecht, financieel toezicht, subsidiezaken en boetezaken, alsmede tuchtzaken tegen accountants. In 2008 werd Adrienne de Moor-van Vugt benoemd tot hoogleraar aan de UvA. Ze is tevens verbonden aan het Amsterdam Center for Law & Economics. Haar onderzoek richt zich op de handhaving van bestuursrecht, de relatie tussen het Europees recht en het Nederlands bestuurs(proces)recht, financieel toezicht en markttoezicht. Ze is actief in diverse organisaties en adviesraden en is hoofdredacteur van *SEW, Tijdschrift voor Europees en Economisch Recht*.

V.A. (Veerle) van Waarde LLB is masterstudent Nederlands recht, specialisatie Staats- en Bestuursrecht, aan Maastricht University. Zij behaalde aan dezelfde instelling haar bachelordiploma

European Law School. Veerle van Waarde was actief in verschillende studieverenigingen en werd in 2015 verkozen tot lid van de Faculteitsraad Rechtsgeleerdheid. Momenteel is ze actief als student-assistent en lid van de opleidingscommissie Rechtsgeleerdheid.

Prof. dr. R.A. (Ramses) Wessel is hoogleraar International and European Law and Governance aan de Universiteit Twente en co-directeur van het Centre for European Studies aldaar. Hij is vice-rector en was van 2011 tot 2013 decaan van de School of Management and Governance. Ramses Wessel studeerde in 1989 af aan de Rijkuniversiteit Groningen in het Internationaal Recht en Internationale Relaties. Van 1989 tot 1991 werkte hij bij het Institute for Peace Research van de Rijkuniversiteit Groningen en vervolgens van 1991 tot 2000 bij de afdeling International and European Institutional Law van de Universiteit Utrecht. Zijn onderzoek richt zich vooral op het internationale en Europese institutionele recht, bestuur en wetgeving; de relatie tussen het internationale, EU- en privaatrecht; bestuur en wetgeving op het gebied van internationale organisaties; internationaal en Europees beleid met betrekking tot veiligheid en defensie; en kwesties op het gebied van globaal bestuur en wetgeving. Daarnaast is hij redacteur van het *International Organizations Law Review* (tevens oprichter), de *Netherlands Yearbook of International Law* en *European Papers: A Journal on Law and Integration*.

Em. prof. mr. L.C. (Laurens) Winkel is emeritus hoogleraar Rechtsgeschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij studeerde aan de Technische Universiteit Delft, de Universiteit van Amsterdam en de Université des Sciences Sociales Toulouse I (Frankrijk) en promoveerde in 1983 aan de Universiteit van Amsterdam. Van 1979 tot 1993 vervulde hij diverse functies binnen de Rechtenfaculteit aldaar; vanaf 1986 was hij universitair hoofddocent op het gebied van Rechtsgeschiedenis. In 1993 werd hij aangesteld als hoogleraar Rechtsgeschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Van 1995 tot 1997 en daarna nogmaals van 2001 tot 2004 was hij vice-decaan van de Rechtenfaculteit. Van 1991 tot 2016 was hij plaatsvervangend lid van de rechterlijke macht. Hij was en is actief in diverse organisaties en adviesraden en is redactielid van de vaktijdschriften *The Legal History Review* en *Grotiana* (tot 2017).

BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER

Inleiding

Voor u ligt het herziene Domeinspecifiek Referentiekader Rechtsgeleerdheid. Dit kader schetst de uitgangspunten van waaruit opleidingen invulling geven aan hun curricula. Het geeft aan wat mag worden verwacht van de inhoud en het niveau van opleidingen, wat opleidingen beogen te bereiken en wat de maatschappij derhalve kan verwachten van een afgestudeerde bachelor- en masterjurist. Het kader is nadrukkelijk geschreven voor de wetenschappelijke bachelor- en masteropleidingen, die op basis van door hun zelf gekozen eindkwalificaties tot de Visitatiegroep Rechtsgeleerdheid behoren of, in het kader van een zogenaamde Toets nieuwe opleiding, willen gaan behoren.

Het kader geeft geen uitputtende lijst aan van rechtsgebieden of juridische relevante aandachtsgebieden waartoe die opleidingen zich zouden moeten beperken. Evenmin rangordes, antwoorden op methodologische discussies of de wijze waarop een opleiding invulling geeft aan beroepseisen. Elke opleiding geeft zelf aan waar zij denkt te staan op die grote rechtsgeleerde wereldkaart. Formeel doet zij dat in de onderwijs- en examenregeling, materieel in de documenten die aan visitatiecommissies worden aangeboden bij het verzoek tot beoordeling van een opleiding ten behoeve van accreditatie.

Wat wel wordt aangetroffen is een blauwdruk van hetgeen de wetenschap en maatschappij mag verwachten van een afgestudeerde, academisch opgeleide jurist - en dus van een juridische opleiding - in termen van kennis, attitude en vaardigheden. Dat het kader is herzien betekent geenszins dat de onder het oude kader aangeboden opleidingen niet meer van deze tijd zouden zijn. In tegendeel, ook het vorige kader droeg de opleidingen al op om open te staan voor nieuwe ontwikkelingen zoals de mondialisering van de maatschappij en de informatisering van de samenleving. Nadrukkelijker dan voorheen zijn in dit kader de kennis, attitude en vaardigheden die met hedendaagse ontwikkelingen samenhangen omschreven en worden opleidingen uitgedaagd daar in hun doestellingen en eindkwalificaties ook blijf van te geven.

Het Disciplineoverleg Rechtsgeleerdheid denkt met dit Domeinspecifiek Referentiekader enerzijds de visitatiecommissies die de komende jaren opleidingsbeoordelingen moeten uitvoeren binnen de Visitatiegroep een adequate basis te hebben aangereikt om die beoordeling te kunnen uitvoeren. Anderzijds geeft het de noodzakelijke ruimte om een eigen, zo men wil onderscheidend, gezicht te geven aan de afzonderlijke opleidingen die in deze breed samengestelde Visitatiegroep worden aangeboden.

Utrecht, december 2015

Namens disciplineoverleg Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid,

Prof.mr. A.M. Hol,
voorzitter

Totstandkoming

Op 18 december 2015 heeft het disciplineoverlegorgaan Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid (RDR) dit domeinspecifiek referentiekader vastgesteld, ten behoeve van opleidingsbeoordelingen van de Visitatiegroep WO Rechtsgeleerdheid. Het betreft een gezamenlijk kader domeinspecifieke eisen voor alle rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen die de juridische faculteiten van de Nederlandse universiteiten aanbieden. Voorliggend domeinspecifiek referentiekader vervangt het referentiekader dat in december 2009 door de toenmalige Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid is vastgesteld.

Onder opleiding wordt hierna uitsluitend verstaan: een opleiding die is opgenomen in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). Waar hierna over 'jurist' wordt gesproken, wordt bedoeld op de academisch opgeleide juristen, tenzij anders vermeld.

1. Rechtswetenschappelijke opleidingen en beroepen in maatschappelijke context

Rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen hebben tot doel disciplinebekwame en maatschappelijk betrokken juristen op te leiden en te vormen, met een kritische, academische geest, die in staat zijn zelfstandig probleemsituaties te ontleden teneinde een oplossing te formuleren. Daartoe moeten zij analytisch, kritisch evaluatief, maar ook synthetisch kunnen denken. Het wetenschappelijk niveau en de maatschappelijke relevantie van de opleiding moeten zijn gegarandeerd. Communicatieve vaardigheden, informatievaardigheden en onderzoeksvaardigheden hebben nadrukkelijk een plaats in de opleidingen, waarbij voldoende aandacht is voor actuele ontwikkelingen in relatie tot hun maatschappelijke achtergrond. De academische opleiding tot jurist dient als het ware "in context" te worden beschouwd.

De relatie tussen het recht en de samenleving verandert voortdurend. De samenleving is pluriform en kent een mondiale oriëntatie, waardoor zij almaar complexer wordt. Die ontwikkeling geldt ook voor het recht. Het recht bestaat al lang niet meer alleen uit Nederlandse wetgeving en rechtspraak, maar ontstaat evenzeer in interactie met internationale en Europese regelgeving en rechtspraak, via beleidsregels, aanbevelingen, convenanten, zelfregulering, Europese harmonisatie, beïnvloeding door rechtsvergelijking, enzovoorts. Burgers zijn mondig, het aantal rechtsregels blijft groeien en de samenleving is sterk gejuridiseerd. Europese integratie en mondialisering maken Europees recht, internationaal recht steeds belangrijker. De informatiemaatschappij van de 21e eeuw en haar juridische problemen, maar ook de verwachtingen die de samenleving heeft ten aanzien van het recht, trekken zich steeds minder aan van landsgrenzen, terwijl aan de andere kant de traditionele grenzen in juridische en maatschappelijke zin opnieuw aan belang winnen. Een afgestudeerd jurist moet, in welke context hij of zij ook komt te werken, daarom steeds vaker alert zijn op rechtssystemen en rechtsculturen van andere landen.

Binnen de visitatiegroep Rechtsgeleerdheid worden opleidingen aangeboden die voorzien in de vraag naar academisch breed geschoolde juristen, generalisten, in het bijzonder voor de eerstelijns advisering en beleidsvoorbereiding en overigens op een veelheid aan plaatsen op de arbeidsmarkt. Daarnaast zijn er gespecialiseerde masteropleidingen die voorzien in afgestudeerden die zich kunnen ontwikkelen tot academisch geschoolde specialisten en die zich op hun terrein kunnen meten met hun academische beroepsgenoten waar ook ter wereld. En tot slot zijn er opleidingen juist meer zijn gericht op verbreding van het rechtsgebied waarover de opleiding zich uitstrekt.

Juristen werken in uiteenlopende functies en rollen. Er zijn meer juristen werkzaam buiten de traditionele juridische (toga)beroepen dan daarbinnen. De juridische opleidingen bereiden voor op deze traditionele beroepen, maar evenzeer op een veelheid aan andere werkzaamheden waarvoor academische attitude, kritische analyse, schrijf- en spreekvaardigheid vereist zijn en juridische deskundigheid gewenst is. De juridische opleidingen richten zich daarom niet alleen op de beroepsvereisten voor advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, de zogenaamde togaberoepen, ook al vormen de beroepsvereisten de kern van bepaalde opleidingen. Alle opleidingen streven een goede afstemming na met de arbeidsmarkt door het onderhouden van contacten met het afnemend beroepenveld. Dat gebeurt onder meer via contacten met

beroepsorganisaties en werkgevers, door middel adviesraden, met alumni, met gastdocenten, stages en loopbaanoriëntatie. Daarnaast moet een bachelorjurist voor wat betreft (onderzoeks)vaardigheden voldoende zijn toegerust om in beginsel te kunnen worden toegelaten tot een rechtsgeleerde (onderzoeks)master en een masterjurist tot een promotietraject, ook al kiest slechts een heel klein deel van de afgestudeerden voor een carrière als onderzoeker.

In de ruim tien jaar dat de bachelor-masterstructuur bestaat heeft zich geen nadrukkelijk beroepsperspectief voor de academisch opgeleide bachelorjurist ontwikkeld en bestaat er geen duidelijk identificeerbare arbeidsmarkt voor afgestudeerden met uitsluitend een academische bacheloropleiding (LL.B). Veel afgestudeerde bachelors werken in een juridisch relevante omgeving, maar daaruit is vooralsnog geen vertaalslag te maken die noodzaakt tot specifieke beroepsvaardigheidseisen voor een bacheloropleiding. De arbeidsmarkt voor academisch opgeleide juristen geeft nog steeds de voorkeur aan juristen met een afgeronde masteropleiding. Veruit de meeste studenten in de universitaire juridische opleidingen kiezen er daarom voor om na een bacheloropleiding ook een masteropleiding af te ronden. Niet alleen vanwege het verruimde arbeidsmarktperspectief, maar ook omdat het een wettelijke eis is voor de toegang tot de togaberoepen.

Ook bacheloropleidingen streven er niettemin naar om studenten voor te bereiden op hun toekomstig bestaan als jurist. Dat kan door die beroepspraktijk herkenbaar te doen zijn in de inhoud en de samenstelling van het onderwijsprogramma, maar ook via extracurriculaire activiteiten en loopbaanvoorbereiding.

Een 'jurist' is met de komst van juridische HBO-opleidingen niet meer als vanzelfsprekend iemand met een universitair getuigschrift dat kwalificeert voor de traditionele juridische beroepen (zittende en staande magistratuur; advocatuur; notariaat, belastingadviseur); een meester in de rechten (mr.).

Hoewel ook de juristen met een HBO-opleiding de titel Bachelor of Laws (LL.B) mogen voeren, is er een duidelijk verschil tussen de HBO-opleidingen en de academische rechtswetenschappelijke opleidingen. Het onderscheidend kenmerk is dat in wetenschappelijke (juridische) opleidingen de fundamentele worden gelegd voor het eigen maken van de methode van rechtswetenschappelijk onderzoek, zoals tot uiting gebracht in de eindkwalificaties van de opleidingen. Dit komt vooral naar voren in de inhoud van het programma, de diepgang en de wijze waarop het recht wordt benaderd. De academische bachelor- en masteropleidingen richten zich op het opleiden van juristen die onafhankelijk en kritisch hebben leren denken, die niet alleen antwoorden op vragen leren vinden, maar evenzeer vragen blijven stellen bij de antwoorden. De toegang tot de traditionele togaberoepen is wettelijk geregeld en vereist zowel een academische bachelorgraad (LL.B) als de graad Master of Laws (LL.M).¹

De LL.M-jurist zal in Nederland – en met name in de uitoefening van genoemde togaberoepen – in de meeste gevallen de equivalente titel meester in de rechten (mr.) voeren.

2. Mogelijkheden tot (inter)nationale vergelijking

Zowel buiten als binnen Europa worden rechtswetenschappelijke opleidingen gekenmerkt door hun zeer uiteenlopende inbedding en structuur, grote verschillen in toelating en studieduur. Daarnaast kennen alle landen afzonderlijke regelgeving ten aanzien van de toegang voor afgestudeerde juristen tot de advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, welke van invloed is op de oriëntatie en het beoogde eindniveau. Curricula van opleidingen kunnen uiteraard worden vergeleken, maar een serieuze internationale benchmark van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen is vooralsnog niet mogelijk.

¹ Bij Koninklijk besluit van 18 september 2008 (Stb. 2008, 383) de beroepsvereisten voor advocatuur en rechterlijke macht, en notaris gewijzigd in verband met de gelijkstelling in het kader van de vereisten voor toetreding tot gereguleerde juridische beroepen, van de aan een hogeschool verkregen graad Bachelor, bij afronding van de opleiding HBO-rechten met een schakelprogramma, met de aan een universiteit verkregen graad Bachelor op het gebied van het recht. Het schakelprogramma omvat onderwijseenheden op het gebied van recht die worden aangeboden door een universiteit of de Open Universiteit met een totale studielast van ten minste 60 studiepunten.

De Duitse benchmarkorganisatie CHE staat niet open voor buitenlandse rechtenopleidingen, terwijl dat al wel is gedaan ten aanzien andere disciplines.² Ook het EU-project Tuning Sectoral Framework for Social Sciences leidde niet tot een geharmoniseerde set van eindkwalificaties van en voor juridische opleidingen.³ Er zijn enkele nationale buitenlandse benchmarks van juridische opleidingen beschikbaar, zoals de Benchmarks for Law in Groot-Brittannië, waarin de vereiste kennis, vaardigheden en attitude van bachelors en masters zijn vastgelegd voor visitatie en accreditatie van de opleidingen aldaar.⁴ Bovendien is de bruikbaarheid hiervan voor continentaal-Europese opleidingen beperkt vanwege de grote verschillen tussen de rechtssystemen van Common Law en Civil Law.

De Bologna- en Lissabonakkoorden hebben zeker op de inhoud van het juridisch onderwijs in de EU een harmoniserend effect gehad. In het kader van de toetreding tot de EU hebben nieuwe EU-lidstaten hun opleidingen vaak al op de bachelor-masterstructuur gebaseerd, de oude lidstaten zijn nog doende om hun onderwijssystemen te hervormen en te harmoniseren. Daarbij wordt soms gekozen voor oplossingen die juist de onderlinge vergelijkbaarheid weer bemoeilijken, zoals bijvoorbeeld in Duitsland, dat zich juist naar een gevarieerder opleidingsaanbod door ontwikkelt.⁵ Dit alles leidt tot de conclusie dat een serieuze internationale vergelijking van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen vooralsnog niet mogelijk is of in ieder geval niet zinvol is.

Voor wat betreft de vergelijking van opleidingen op nationaal niveau kan worden vastgesteld dat tussen de juridische faculteiten in Nederland veel informatie-uitwisseling en afstemming plaatsvindt, onder andere over onderwijsvernieuwingen, onderzoek, de interpretaties van accreditaties en de invulling van de beroepsvereisten. Er is geregeld landelijk overleg tussen de decanen in de RDR; afgeleid daarvan komen zo nodig de portefeuillehouders onderwijs en de directeurs bedrijfsvoering bij elkaar om onderwijsgerelateerde, organisatorische en financiële onderwerpen te bespreken en ervaringen en gegevens uit te wisselen. Ten slotte vindt er regelmatig landelijk overleg en afstemming plaats op ambtelijk niveau in het Landelijk Overleg Beleidsmedewerkers. De RDR en de afzonderlijke faculteiten doen bovendien hun voordeel met de *good practices* die visitatiepanels constateren en waarvan zij in de beoordelingsrapportages aan de NVAO verslag doen. De RDR is in gesprek met vertegenwoordigers van het divers samengestelde, afnemende beroepenveld. Zo overlegt de RDR met de Raad voor de Rechtspraak en de Nederlandse Orde van Advocaten om ter precisering van de toepasselijke wettelijke bepalingen een standaard vast te stellen voor het 'civiel effect' van juridische opleidingen. Dat gebeurt in de vorm van een convenant.

Er kan derhalve worden gesteld dat enige vorm van nationale *benchmarking* plaatsvindt, doorgaans in een informele sfeer, behalve daar waar het nationale onderwijsvisitaties betreft en de beperkingen met betrekking tot voornoemd convenant. In dat kader voert het discipline-overleg ook formele taken uit.

3. Beroepsvereisten

Bij en krachtens de wet is de toegang tot de rechterlijke macht, de advocatuur en het notariaat geregeld. In de praktijk betekent dit dat er eisen worden gesteld aan de inrichting van bachelor- en masteropleidingen die moeten voorzien in toelating tot vervolgoopleidingen die opleiden voor functies in de rechterlijke macht, de advocatuur, het notariaat en de fiscaliteit.

² Gemeinnütziges Centrum für Hochschulentwicklung: www.che.de.

³ Uit het eindrapport van 2012: 'Consequently, even the proto list of the competences required by students and future practitioners of law are still at this stage no more than embryonic.' Tuning Sectoral Framework for Social Sciences – Final Report, 2008, blz. 45. Zie verder de landenoverzichten in annex 4 behorende bij het rapport (<http://tuningacademy.org/sqf-social-sciences/?lang=en>).

⁴ Er is een herziene versie in concept verschenen: Subject Benchmark Statement Law: Draft for Consultation March 2015

(<http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/SBS-consultation-Law-15.pdf>).

⁵ Neue Wege in der Juristenausbildung, Essen, 2010,

http://www.stifterverband.info/wissenschaft_und_hochschule/lehre/juristenausbildung/.

De opleidingen die voor voorbereiding op de vervolgoopleidingen kiezen, maken dat in hun onderwijs- en examenregeling duidelijk door daarin de wettelijke beroepsvereisten en de nadere precisering ervan in het convenant, als hiervoor beschreven, nadrukkelijk op te nemen. De examencommissies van deze opleidingen zullen daartoe specifieke verklaringen afgeven, op basis waarvan de vervolgoopleidingen kunnen bepalen of een opleiding aan bedoelde eisen voldoet.

4. Eindkwalificaties van de bachelor- en masteropleidingen

Op basis van nationale en relevante internationale vergelijkingen van eindkwalificaties bij vergelijkbare opleidingen en in een poging een maximale aansluiting te realiseren op het - zeer diverse - beroepenveld, maakt iedere rechtswetenschappelijke opleiding keuzes bij het opstellen van de eindkwalificaties. Deze maken deel uit van de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een afzonderlijke opleiding. Binnen deze eindkwalificaties komen ten minste drie categorieën aan de orde.

A. Kennis en inzicht

De afgestudeerde jurist beheerst de juridische kernleerstukken van het rechtsgebied of de rechtsgebieden waarop de opleiding zich oriënteert. Dat geldt zowel voor de materiële en formele, als voor de historische en theoretische aspecten ervan.

Parate kennis alleen is echter niet voldoende. Opleidingen streven daarom naar het ontwikkelen van 'werkelijk inzicht in het recht' bij hun studenten, in een academische omgeving waarin de 'waaromvragen' kunnen bloeien. Dat betekent dat naast de vorenbedoelde vakinhoudelijke kennis, methoden worden gedoceerd waarmee de nieuwste relevante ontwikkelingen en veranderingen kunnen worden bijgehouden. Inzicht in verschillen tussen grote juridische families (zoals tussen *common* en *civil law*), in de historische en filosofische ontwikkeling van het recht en voor zover de aard van de opleiding dit vereist of toelaat, in de methode van rechtsvergelijking, kunnen worden geïntegreerd in het onderwijs. De afgestudeerde jurist moet aldus in staat zijn om permanent zijn juridische kennis te actualiseren en zich eventueel op nieuwe terreinen te specialiseren.

B. Academische en juridische vaardigheden

Het voorgaande veronderstelt een groeiende nadruk op het verwerven van academische en juridische vaardigheden: (een leven lang) leren en het verwerven van een internationale attitude. Het veronderstelt ook dat de afgestudeerde jurist in staat is te reflecteren op het recht en maatschappelijke vraagstukken kan vertalen naar de taal die het recht hanteert om die vragen op te lossen. Tijdens de opleiding wordt de student gestimuleerd te zoeken naar vragen en problemen én naar antwoorden en oplossingen; hij wordt in staat gesteld een analytisch vermogen te ontwikkelen en hij leert kritisch te denken, te schrijven en te presenteren.

Daarbij is het vermogen om een juridische casus te kunnen formuleren en op te lossen essentieel. De afgestudeerde jurist dient daarvoor in staat te zijn op adequate wijze de relevante feiten te kunnen verzamelen, te verwerken en te waarderen en de rechtsregels daarop toe te passen. Van de jurist wordt verwacht dat hij een maatschappelijk probleem juridisch kan duiden en mogelijke handelingsrichtingen weet te schetsen.

Een jurist moet bovendien in staat zijn juridische kennis en een juridisch oordeel schriftelijk en mondeling aan vakgenoten, maar ook in andere professionele omgevingen over te dragen. Daarmee staat de taal als werkinstrument van de jurist centraal. Een correcte, goede en heldere mondelinge en schriftelijke beheersing van de Nederlandse taal (of van de Engelse taal indien de voertaal van de opleiding (deels) Engelstalig is) is onontbeerlijk. Daarbij dienen studenten tijdens hun opleiding, indien dit voor die opleiding relevant is, gelegenheid te krijgen kennis op te doen van de Engelse juridische terminologie in de huidige maatschappelijke context.

C. Academisch burgerschap / attitude

Tijdens de opleiding moet de aankomende jurist zich de rechtscultuur of de rechtsculturen eigen maken. Hij moet een beroepsethische houding ontwikkelen en zich ervan bewust zijn in welke

maatschappelijke context het recht functioneert en wat, in samenhang daarmee, zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid is. Het onderwijs en de onderwijsomgeving zijn de student hierbij behulpzaam. Het is belangrijk dat het onderwijs zodanig is ingericht dat maatschappelijke interesse wordt gestimuleerd en dat een natuurlijke belangstelling wordt gewekt voor juridische vraagstukken en het juridisch denken, evenals voor de functie van het recht in de samenleving.

5. Eindniveau

Opleidingen dienen op transparante wijze aan te geven hoe studenten in staat worden gesteld het eindniveau te bereiken én op welke wijze studenten kunnen aantonen dat zij het eindniveau hebben bereikt. Daarvoor wordt de basis in de eerste plaats gevormd door de toetsresultaten, werkstukken en presentaties.

Voor de juridische bacheloropleidingen geldt dat het bereikte eindniveau ook wordt weerspiegeld in een bachelorscriptie, bachelorthesis of eindwerkstuk, de benaming doet er niet toe. Het beantwoorden van een rechtsvraag met behulp van erkende rechtswetenschappelijke methoden en het verslag van het uitvoeren van het onderzoek dat daaraan ten grondslag ligt vormen daarvan de kern.

De bachelorthesis - of een andere vorm van eindwerkstuk - heeft niet als doel aan te tonen dat alle eindkwalificaties van de bacheloropleiding zijn behaald. Belangrijke vaardigheden als mondelinge vaardigheden worden daarmee bijvoorbeeld niet getoetst, evenals het inzicht in alle voor de bacheloropleiding relevante rechtsgebieden. Daarnaast speelt ook het gegeven dat in de meeste juridische bacheloropleidingen slechts een relatief gering aantal studiepunten beschikbaar is voor het eindwerkstuk. In de juridische bacheloropleidingen staat doorgaans het opdoen van onderzoeksvaardigheden, in de vorm methoden- en techniekenvakken, niet centraal. Het opdoen van onderzoeksvaardigheden is onderdeel van de algemene academische vorming van juristen en gebeurt vooral bij de behandeling van de afzonderlijke rechtsgebieden. Het staat opleidingen bovendien vrij om accenten aan te brengen die de eigen kleur van een opleiding weergeven. Die kleur zal dan ook tot uitdrukking komen in het eindwerkstuk.

Voor de masterthesis geldt hetzelfde, met het verschil dat het verder ontwikkelen van onderzoeksvaardigheden in de masteropleiding doorgaans een belangrijkere plaats inneemt, alleen al vanwege het feit dat het behalen van iedere juridische master in principe toegang geeft tot een promotietraject. Daarnaast worden er naast de reguliere masteropleidingen ook gespecialiseerde onderzoeksmasters aangeboden, waarin juist het opdoen van onderzoeksvaardigheden centraal staat. Bovendien wordt de ook voor de overige academische beroepspraktijk noodzakelijke verdieping pas in de masterfase bereikt. Dit komt onder andere tot uitdrukking in de plaatsing van de masterthesis in het curriculum, het doorgaans grotere aantal studiepunten dat in de master is ingeruimd voor het eindwerkstuk en de inhoudelijke eisen die daaraan worden gesteld.

6. Algemene kenmerken en doelstellingen van de bachelor- en masteropleidingen

Hierboven is reeds aangegeven dat het opleidingspalet breed is, zowel in aantal, in de gekozen specialisaties als in kleur. Dat neemt niet weg dat juridische opleidingen gemeenschappelijke kenmerken hebben – en moeten hebben. Deze kenmerken hoeven niet bij elke opleiding in dezelfde mate aanwezig te zijn, maar ze moeten in de kern van iedere juridische opleiding wel enige weerklink vinden. Hoe opleidingen dat concreet doen, ligt vast in de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een opleiding.

In rechtswetenschappelijke bacheloropleidingen staan de volgende kenmerken centraal:

- a. de maatschappelijke functie van het recht;
- b. de kernbegrippen van de voornaamste rechtsgebieden binnen het recht: het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het strafrecht, het Europees recht, het internationaal recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, het belastingrecht;
- c. het recht als samenhangend systeem;

d. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, de economische aspecten van het recht.

In rechtswetenschappelijke masteropleidingen wordt de kennis van één of meerdere rechtsgebieden of specifieke onderwerpen daarbinnen, verder verdiept. Centrale kenmerken zijn:

- e. de maatschappelijke functie van het (rechts)gebied dat door de opleiding wordt bestreken, de grenzen alsook de betrekkelijkheid ervan;
- f. verdieping of verbreding van de kernbegrippen van één of meerdere rechtsgebieden (het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het belastingrecht, het strafrecht, het Europees recht en het internationaal recht);
- g. de plaats van het bestreken rechtsgebied in het samenhangend systeem van het recht;
- h. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het rechtsgebied en, voor fiscale en notariële opleidingen, economische aspecten van het recht.

Met academische juridische opleidingen wordt voorts beoogd:

- i. het verwerven van kennis van en inzicht in het recht, waarbij het recht wordt beschouwd mede in zijn Europese, internationale en rechtsvergelijkende context;
- j. te reflecteren op de grenzen van het recht, alsook de betrekkelijkheid ervan;
- k. het verwerven van academische en juridische vaardigheden. Daaronder wordt in dit kader verstaan:
 - 1. het vermogen om als een academicus over het recht na te denken;
 - 2. het vermogen om met vakgenoten en met niet-juristen vanuit de opgedane kennis en het verkregen inzicht te communiceren, gebruikmakend van een analytische houding en uitstekende spreek- en schrijfvaardigheden;
 - 3. het vermogen tot het toepassen van een relevant wetenschappelijk instrumentarium;
 - 4. het vermogen om deel te nemen aan het wetenschappelijk debat;
 - 5. het vermogen om kennis te vergaren, te waarderen, te verwerken en toe te passen;
 - 6. het vermogen om specifieke kennis op het gebied van het recht toe te passen in een bredere wetenschappelijke, historische, filosofische, ethische en maatschappelijk-culturele context;
 - 7. het vermogen om kritisch te kunnen omgaan met rechtsregels en rechtspraak en daarbij nieuwe oplossingen te zoeken en te vinden;
 - 8. het vermogen om nieuwe ontwikkelingen en nieuwe rechtsgebieden bij te houden en te exploreren;
 - 9. het vermogen om te gaan met de toenemende mondialisering, Europeanisering en internationalisering van het recht.
- l. het ontwikkelen van academisch burgerschap dat besef inhoudt van een beroepsethische houding en bewustwording van de maatschappelijke context waarin het recht functioneert, alsmede de maatschappelijke verantwoordelijkheid die hiermee ontstaat voor de academisch opgeleide jurist.

BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES

De eindkwalificaties van de masteropleiding zijn:

Eindkwalificaties kennis en inzicht

De eindkwalificaties van de masteropleiding Recht en Bestuur op het gebied van kennis en inzicht van de afgestudeerde zijn:

- A1. Specialistische kennis van en grondig inzicht in het geldende nationale recht (in het bijzonder het publiekrecht) en de systematiek ervan door verdieping van de in de bachelor studie verworven kennis;
- A2. Grondige kennis van en inzicht in het internationale publiekrecht als afzonderlijk rechtsgebied, alsmede in verhouding tot en als onderdeel van het nationale recht;
- A3. Actieve beheersing van de concepten en theorieën van de bestuurskunde en de beleidswetenschap;
- A4. Analytisch inzicht in de inrichting en werking van de publieke sector in Nederland;
- A5. Verdiepte kennis van en inzicht in relevante kernbegrippen en –concepten uit de politieke wetenschap en de ethiek.

Eindkwalificaties toepassing van kennis, oordeelsvorming en communicatieve vaardigheden

De eindkwalificaties van de masteropleiding Recht en Bestuur op het gebied van toepassing van kennis, oordeelsvorming en communicatieve vaardigheden van de afgestudeerde zijn:

- B1. Het vermogen zelfstandig en integer bestuurswetenschappelijk onderzoek uit te voeren op het terrein van de inrichting en werking van de publieke sector;
- B2. Het vermogen om vraagstukken betreffende de inrichting en werking van de publieke sector te analyseren vanuit een onderling samenhangend juridisch en sociaalwetenschappelijk perspectief, en op grond daarvan bestuurswetenschappelijke diagnoses te stellen en aanbevelingen te doen;
- B3. Het vermogen zelfstandig deel te nemen aan het debat tussen vakgenoten op het terrein van het publiek recht en de bestuurswetenschappen;
- B4. Het vermogen een complex betoog op het terrein van de juridische bestuurswetenschappen in woord en geschrift op begrijpelijke wijze op een groep vakgenoten en niet-vakgenoten over te brengen.

Eindkwalificatie leervaardigheden

De eindkwalificaties van de masteropleiding Recht en Bestuur op het gebied van leervaardigheden van de afgestudeerde zijn:

- C1. Het vermogen zelfstandig de eigen permanente juridische en bestuurskundige professionalisering vorm te geven zowel in beroepsmatige als in wetenschappelijke zin.

BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN HET PROGRAMMA

College	hc = hoorcollege (met aantal uren per collegeweek) wg= werkgroep (met aantal uren per collegeweek)
Toets	tov = tentamen open vragen tmc = tentamen multiple-choice op = opdrachten (meestal schriftelijk) pap = paper ref = referaat

De master Recht en Bestuur bevat zes vakken met een (eind)tentamen met open vragen (TOV), opdrachten (Op) of beide, twee seminaars met opdrachten (Op) (één seminaar voor de septemberinstroom, en één voor de februari-instroom) en de scriptie. Daarnaast heeft de master Recht en Bestuur drie specialisaties. Binnen de specialisatie kiest de student twee van de drie aangeboden vakken. Hierna volgt een overzicht van de vakken.

blok	Vaknaam	EC	college	toets
1/2	Seminaar Beleidsanalyse (sept. instroom)	6	14*2	Op
1	Beleidswetenschap 2	6	7*4 hc	Op
2	Bestuur, Aansprakelijkheid en Privaatr.	6	7*4 hc	Tov
3/4	Seminaar Wetgeving (febr. instroom)	6	7*2	Ref
3	Modern Publiek Management	6	7*4 hc	Tov/Op
4	Toezicht en Rechtshandhaving	6	7*4 hc	Tov
3/4	Scriptie	18	1*2 hc + individuele begeleiding	

Specialisatie Openbaar Bestuur, 2 vakken te kiezen uit 3:

blok	Vaknaam	EC	college	toets
1	Recht Decentrale Overheden	6	7*4 hc	Tov
2	Politicologie	6	7*2 hc	Paper
4	Staats- en Bestuursr. in Comm. Perspect.	6	7*4 hc	Tov

Specialisatie Sociale Zekerheid, 2 vakken te kiezen uit 3:

blok	Vaknaam	EC	college	toets
1	Social Security Law	6	7*2 hc	Paper
2	Sociale Zekerheidsrecht	6	7*4 hc	Paper
4	Vreemdelingenrecht	6	7*2 hc	Tov

Specialisatie Omgevingsrecht, 2 vakken te kiezen uit 3

blok	Vaknaam	EC	College	toets
1	Omgevingsrecht	6	7*4 hc	Tov
3	Publiekrecht en duurzaamheid	6	7*2 hc	Paper/Tov
4	European Sustainability Law	6	7*2 hc	Tov

BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA

Maandag 22 januari 2018		
8.45	9.00	Aankomst en welkom
9.00	11.30	Vorbereidend overleg en inzien documenten
11.00	12.30	Gesprek met inhoudelijk verantwoordelijken alle opleidingen
12.30	13.00	Lunch
13.00	13.45	Gesprek met studenten M Nederlands recht
13.45	14.30	Gesprek met studenten B Rechtsgeleerdheid
14.30	15.00	Pauze
15.00	15.45	Gesprek met docenten B Rechtsgeleerdheid
15.45	16.30	Gesprek met docenten M Nederlands recht
16.30	17.00	Pauze
17.00	17.45	Gesprek met leden van de opleidingscommissie Rechtsgeleerdheid (B Rechtsgeleerdheid en M Nederlands recht)
17.45	18.30	Gesprek met alumni M Nederlands recht
Dinsdag 23 januari 2018		
8.30	10.00	Vorbereidend overleg en inzien documenten; spreekuur (9.30-10.00)
10.00	10.45	Gesprek met studenten M Fiscaal recht en M Notarieel recht
10.45	11.30	Gesprek met docenten M Fiscaal recht en M Notarieel recht
11.30	12.15	Gesprek met leden van opleidingscommissies: OC Fiscaal recht en OC Notarieel recht
12.15	12.45	Lunch
12.45	13.30	Gesprek met studenten M Recht en ICT en M Recht en bestuur
13.30	14.15	Gesprek met docenten M Recht en ICT en M Recht en bestuur
14.15	14.30	Pauze
14.45	15.30	Gesprek met leden van opleidingscommissies: OC IT-recht en OC Juridische bestuurskunde
15.30	16.30	Gesprek met leden van de examencommissie
16.30	17.00	Pauze
17.00	17.30	Gesprek over thema employability (studieverenigingen en beleidsmedewerker beroepenveld)
17.30	18.00	Gesprek met alumni M Notarieel recht en M Fiscaal recht
18.00	18.30	Gesprek met alumni M Recht en ICT en M Recht en bestuur
Woensdag 24 januari 2018		
09.00	09.45	Gesprek met studenten B Internationaal en Europees recht (Engels)
09.45	10.30	Gesprek met docenten B Internationaal en Europees recht (Engels)
10.30	11.00	Pauze
11.00	11.45	Gesprek met studenten M Internationaal en Europees Recht en M European Law
11.45	12.30	Gesprek met docenten M Internationaal en Europees Recht en M European Law
12.30	13.00	Lunch
13.00	13.45	Gesprek met studenten International Economic and Business Law en M International and Comparative Private Law
13.45	14.30	Gesprek met docenten International Economic and Business Law en M International and Comparative Private Law
14.30	14.45	Pauze
14.45	15.30	Gesprek met studenten M International Law and the Law of International Organizations en M Criminal Law and Criminology

15.30	16.15	Gesprek met docenten M International Law and the Law of International Organizations en M Criminal Law and Criminology
16.15	16.45	Pauze
16.45	17.30	Gesprek met leden van opleidingscommissies: OC International and European Law en OC Engelstalige masteropleidingen
17.30	18.30	Gesprek met alumni Engelstalige masteropleidingen incl. M Internationaal en Europees Recht
Donderdag 25 januari 2018		
9.00	10.00	Eindgesprek met formeel verantwoordelijken
10.00	12.30	Opstellen voorlopige bevindingen
12.30	13.00	Lunch
13.00	15.00	Opstellen voorlopige bevindingen
15.00	15.30	Vorbereiden mondelinge rapportage (panel intern)
15.30	16.00	Mondelinge rapportage voorlopige bevindingen

BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek 5 eindwerken bestudeerd van afgestudeerden. De studentnummers van de eindwerken zijn bekend bij QANU en kunnen op verzoek worden opgevraagd.

Het panel heeft tijdens het bezoek onder meer de volgende documenten bestudeerd (deels in *hard copy* en deels via de elektronische leeromgeving):

- Studiemateriaal, waaronder toetsopgaven en een representatieve selectie handboeken, van de volgende cursussen:
 1. Bestuur, Aansprakelijkheid en Privaatrecht
 2. Toezicht en Rechtshandhaving
 3. Beleidswetenschappen 2
- Opleidingsdossiers opleidingen
- Jaarverslagen examencommissie afgelopen 3 jaren
- Verslagen opleidingscommissie afgelopen jaren
- Semesterbundels evaluaties laatste 3 jaren (6 semesters)
- Internationalisation plan Faculty of Law
- Werkstukken vak Recht en Informatiemanagement
- Didactisch concept
- Christodoulou, D. (2014). Seven myths about education. New York: Routledge
- Onderwijsmonitor 2015 en 2016
- Beroepsoverzicht afgestudeerden Arbeidsrecht
- PDCA m.b.t. vakevaluaties en slagingspercentages 2016-2017
- Overzicht onderwijsinzet 2017-2018